

TÜRK BELÂGATINDA HASR YOLLARI VE KUR'ÂN MEÂLLERİNİN ÂYETLERDEKİ HASRI YANSITMA BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

THE FORMS OF EXPRESSION OF RESTRICTION STYLE IN THE TURKISH RHETORIC AND EVALUATION OF THE TURKISH TRANSLATIONS OF THE QUR'ÂN IN TERMS OF REFLECTING RESTRICTION STYLE

Geliş Tarihi: 22.04.2020 Kabul Tarihi: 08.09.2020

✉ OSMAN ARPAÇUKURU
DR.ÖĞR. GÖR.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
orcid.org/0000-0002-7514-475X
oarpacukuru@nku.edu.tr

ÖZ

Hasr, Kur'ân'ın çokça başvurduğu özlü, güçlü ve edebî nitelikli üstün bir üslüptür. Bu üslup sayesinde, bir şeyin belli bir şeyde bulunduğu, ondan başkasında bulunmadığı ifade edilir. Türk dili ve belâgatında hasr üslubuna yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu durumun neden olduğu bilgi eksikliği meâllerde önemli dil ve anlatım problemlerine yol açmaktadır. Hasr ile gelen âyetlerin meâllerinde anlam kayıpları olmakta, hasrın belli bir yolunu gerektiren ilahî hikmet ve maksat da kaybolmaktadır. Meâlleri hasr açısından inceleyen bazı yayınlar bulunmaktadır. Bu araştırmanın onlardan farkı, sorunun tespitinden ziyade çözüm odaklı olmasıdır. Araştırma, Türk belâgatında hasrın yollarını ana hatlarıyla ele almakta ve böylece meâllerde hasrı ifadede görülen dil ve anlatım problemlerini aşmaya imkân vermektedir. Ayrıca Kur'ân'ın hasr üsluplarına denk veya yakın Türkçe üsluplar önermektedir.

Araştırmada klasik, akademik ve sosyal tabanlı nitelikte yirmi meâl kitabı incelenmiştir. Meâllerin kritiğinde Arapça ve Osmanlıca belâgat kaynakları ve belli başlı tefsirlerin yanında Türkçe dilbilgisi kitapları, Osmanlıca ve Türkçe sözlüklere başvurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Belâgat, Hasr, Kasr, Kur'ân, Meâl, Dil ve Üslup Sorunları.

ABSTRACT

Restriction is a concise, strong, and qualified literary style that the Qur'an refers to quite often. On this style, it is expressed that something exists in a certain thing, but not in anything else. The scientific studies on restriction style in Turkish language and rhetoric are too few in number. The lack of information caused by this situation leads to significant problems of language and expression in the translations of the Qur'an. Loss of meaning is encountered and the divine wisdom and purpose, which require a certain way of hasr (restriction), are lost as well. There are some scientific publications that examine the Qur'an translations in terms of restriction. The difference of this research is that it is solution oriented. The research examines the ways of restriction in the Turkish rhetoric, and thus, makes it possible to overcome the language and expression problems related to hasr in the translations of the Qur'an.

In this research, twenty translations of the Qur'an with classical, academic and social-based nature are examined and criticized. Arabic and Ottoman Turkish sources of rhetoric and exegesis books as well as Turkish grammar books and Ottoman and Turkish dictionaries are benefited in the critique of the translations of the Qur'an.

Keywords: Rhetoric, Restriction Style, the Holy Qur'an, Translations of the Qur'an, Language and Style Problems.

¹ Bu makale, *Arap Belâgatında Hasr Üslubu ve Kur'ân Meâllerinin Hasr Üslubu Açısından Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (2019)) başlıklı doktora tezimizden üretilmiştir.

THE FORMS OF EXPRESSION OF RESTRICTION STYLE IN TURKISH RHETORIC AND EVALUATION OF THE TURKISH TRANSLATIONS OF THE QUR'ÂN IN TERMS OF REFLECTING RESTRICTION STYLE ¹

SUMMARY

This research examines and evaluates the Turkish translations of the Qur'ân in terms of transferring the art of *hasr* (restriction) in the Qur'ân into Turkish. Thus, it aims to identify and solve the language and style problems seen in the translation of the literary arts of the Qur'ân, and thus to increase the language and style quality of the Qur'ân translations in a positive way.

Restriction is an important literary art in Turkish rhetoric as much as it is in Arabic rhetoric. It is often referred to as “*kasr*” and sometimes “*tahsis*” in literature. “Restriction (*Hasr*)” is a rhetoric scientific term meaning “something exists only in a certain thing and not in any others”, in other words, “to allocate something to a certain thing and to make it belong only to it.”

Restriction is a literary style that is concise than two sentences by stating the meanings expressed in two different sentences in one sentence; stronger than single-judgment sentences with two judgments; and a literary style that contains two opposite judgments together. Thanks to this style, it is stated that something exists in a certain thing and not found in any other, in other words, something is allocated to a certain thing and belongs only to it.

Studies on the restriction style in Turkish rhetoric are almost nonexistent. The lack of information caused by this situation causes significant language and expression problems in the Turkish translations of the Qur'ân. There is a loss of meaning in the translations of the verses that include the meaning of *hasr* (restriction), and the divine wisdom and purpose that require a certain form of restriction are lost.

There are some studies examining the Turkish translations of the Qur'ân in terms of restriction style. The difference of this research is that it is more solution-oriented rather than identifying the problem. In this respect, it has a quality that complements and improves previous studies.

In the research, twenty Turkish translations of the Qur'ân were examined and evaluated in terms of reflecting the restriction style. Turkish translations of the Qur'ân were selected from different categories such as “Classical Turkish Translations of the Qur'ân”, “The translations of the Qur'ân belonging to

¹ This research article was produced from our doctoral dissertation titled *Restriction Style in Arabic Rhetoric and Evaluation of Turkish Translations of the Qur'ân in terms of Reflecting Restriction Style* (Bursa: Uludag University, Social Sciences Institute, 2019).

academics working in the field of Arabic language or tafsir science”, “The Qur’ân translations of academicians working in other fields”, and “the Qur’ân translations read by groups and communities with a certain social layer in the society”. In determining and explaining the restriction in the verses, the basic classical tafsir sources of Islam and rhetoric books are used. In the evaluation of the Turkish translations of the Qur’ân, important basic sources of Turkish rhetoric, Turkish grammar books and books on certain subjects of the Turkish language as well as Ottoman Turkish and Turkish dictionaries are benefited. After the explanation of the meaning of restriction in the verses, the translations of the Qur’ân were handled and evaluated one by one. At the end of each evaluation, a Turkish translation was suggested by us as an example. As a result of the research, it was seen that most of the Turkish translations of the Qur’ân did not translate the hasr in the verses into Turkish. In addition, it was revealed that although the restriction in the verses are different from each other, they are conveyed with similar patterns in translations. We think that the aforementioned language and style errors are caused by the insufficient knowledge of the ways of restriction in Turkish rhetoric.

Some of our proposals for the solution of the language and style problems seen in the translation of the restriction in the verses are as follows:

- Scientific and literary publications on hasr style and especially the ways of hasr in Turkish rhetoric should be increased.
- The differences of the ways of restriction in Turkish rhetoric should be tried to be determined as much as possible by benefiting the usage of the literati.
- Turkish equivalent or close equivalents of the restriction ways of the Arabic language should be determined as much as possible, and translations should be based on these equivalents.
 - Use of negation and exception together -> Bringing together the preposition of exception and the negative verb.
 - *إِنَّمَا* preposition -> Restriction through words denoting restriction.
 - Restriction through atf letters (لا، بل، لكن) -> Restriction through conjunctions.
 - Restriction through introduction-postponement -> Replacing the elements in syntax.
 - Fasl pronoun -> Repeating one of the elements of the word.

GİRİŞ

“**H**asr”, belâgatın bölümlerinden meânî ilminde ele alınan özgün bir üslûbun adıdır. Arapça ve Türkçe kaynaklarda genellikle “*kasr*” başlığı altında incelenir.¹ Hasr, “*meânî ilminde hasra delâlet ettiği belirtilen ifade biçimlerinden biriyle, bir şeyin belirli bir şeyde bulunduğunu, ondan başkasında bulunmadığını bildirmek*” şeklinde veya kısaca “*tahsis bildiren meânî terimi*” olarak tanımlanır.²

Hasr, iki ayrı cümlede dile getirilen anlamları tek cümlede bildirmesiyle iki cümleden özlü, bünyesinde iki yargı içermesiyle tek yargılı cümlelerden güçlü ve iki zıt yargıyı bir arada barındırmasıyla da edebî bir üslûptur. Onunla bir konu hakkında doğru ve yanlışla karışık bir kanaate sahip olan muhataba, doğru kanaatin ne olduğu bildirilip, yanlış olanından uzak tutma amaçlanır.³ Örneğin, bir şirketten Ahmet isimli çalışan Ankara’ya gitmiş ve o şehre ondan başkası da gitmemiş olsun. Ankara’ya Ahmet’in ve başkasının (mesela, Mehmet’in) gittiğine veya Ahmet’in gitmediğine Mehmet’in gittiğine inanan yahut Ankara’ya birinin gittiğini bilen fakat gidenin bu ikisinden hangisi olduğuna karar veremeyen muhataba mesele hasr yoluyla şöyle ifade edilir:

¹ Bizim bu üslûp için “*hasr*” terimi tercih etmemiz, onun Türk dilinde “*hasretmek, hasredilmek, hasrolmak, hasrolunmak*” fiilleriyle terim anlamında biliniyor ve kullanılıyor olmasından dolayıdır (Bk. İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. Baskı (İstanbul: Kubbealtı İktisâdi İşletmesi, 2016), 478; Şükrü Halûk Akalın v.dğr. *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1054).

² Osman Arpaçukuru, *Arap Belâgatında Hasr Üslûbu ve Kur’ân Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 30.

³ Ebû Ya’kûb Yûsuf es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 2011), 404; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *el-Misbâh fî şerhi’l-Miftâh*, thk. Yüksel Çelik (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 416.

“Ankara’ya Ahmet’ten başkası gitmedi.”, “Ankara’ya sadece Ahmet gitti.” veya “Ankara’ya giden Ahmet’tir.” Şayet anlatımda hasra başvurulmamış olsaydı, bu husus “Kimse Ankara’ya gitmedi.” ve “Ahmet Ankara’ya gitti.” şeklinde iki ayrı cümleyle bildirilecekti.

Hasr üslûbu, dil ve edebiyat bakımından üstün nitelikte bir anlatım biçimi olmasına rağmen hakkındaki bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu durum, Türk dili ve belâgatında özellikle hasrın ifade yolları hakkında bilgi eksikliğine neden olmuş; yetersiz bilgi önemli dil ve üslûp problemlerine yol açmıştır. Söz konusu dil ve üslûp problemlerinin en çok görüldüğü alanların başında hitaplarında bu üslûba çokça başvurmuş olan Kur’ân’ın Türkçe meâlleri gelmektedir. Âyetlerdeki hasr meâllerde genellikle Türk diline ya hiç aktarılmamış veya yanlış aktarılmıştır. Yine Kur’ân’ın hasrı kurma biçimi göz önünde bulundurulmamış ve meâllerde âyetin hasr yoluna denk veya yakın bir üslûp kullanılmamıştır. Neticede hasr vurgusu taşıyan âyetlerin meâllerinde önemli anlam kayıpları meydana gelmiş, hasrın birçok yolundan belli birinin tercih edilmesini gerektiren ilahî hikmet ve maksat da kaybolmuştur.⁴

Bu araştırmada âyetlerdeki hasrın Türk diline yansıtılmasında hasrın ifade yollarına dair bilgi eksikliğinin neden olduğu anlatım problemlerinin mümkün merteye giderilmesi amaçlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek üzere Türk belâgatında hasrın ifade yolları hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Ardından yirmi adet meâl, âyetlerdeki hasrın Türk diline aktarmaları bakımından incelenecek ve değerlendirilecektir. Son olarak, tespit edilen dil ve üslûp problemlerinin giderilmesine yönelik birtakım çözüm önerileri teklif edilecektir.

Araştırmada Türk dilinde hasrın yollarının yazımında Said Paşa’nın (ö. 1891) “*Mîzanü’l-edeb*”, Ahmed Cevdet Paşa’nın (ö. 1895) “*Belâgat-i Osmâniyye*”, Abdurrahman Süreyyâ’nın (ö. 1904) “*Mizânü’l-Belâgat*”, Manastırlı Mehmed Rifat’ın (ö. 1907) “*İlm-i Me’âni*” ve Bilgegil’in (ö. 1987) “*Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I (Belâgat)*” kitapları gibi Türk belâgatının önemli belli başlı kaynaklarından istifade edilecektir. Bunların yanında Türkçe dilbilgisi kitapları, Türk dilinin belli konularıyla ilgili kitaplar, Osmanlıca ve Türkçe sözlüklere de başvurulacaktır. Âyetlerdeki hasrın izahında Abdülkâhir el-Cürçânî’nin (ö. 471/1078-79) “*Delâ’ilü’l-i’câz*”, Sekkâki’nin (ö. 626/1229) “*Miftâhu’l-ulûm*”, Hatîb el-Kazvînî’nin (ö. 739/1338) “*el-İzâh*”ı gibi Arap belâgatının belli başlı eserlerinin yanında bunların, Bahâüddin es-Sübki’nin (ö. 773/1372) “*Arûsü’l-efrâh*”, Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) “*el-Mutavvel*”, İbn Yakûb el-Mağribî’nin (ö. 1128/1716) “*Mevâhibü’l-fettâh*” ve Desûki’nin (ö. 1230/1815) “*Hâşiyeye ala Muhtasari’l-me’âni*” gibi belli başlı şerh ve haşiyelerine de başvurulacaktır. Ayrıca âyetlerdeki hasrın ve bunun âyetlere kazandırdığı anlamların izahın-

⁴ Arpaçukuru, *Kur’ân Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*, 230, 364, 367, 374.

da Taberî'nin (ö. 310/923) "*Câmi 'u l-beyân*", Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) "*el-Keşşâf*", Râzî'nin (ö. 606/1210) "*Mefâtihu'l-gayb*", Ebû Hayyan'ın (ö. 745/1344) "*el-Bahrü'l-muhîl*" ve Alûsî'nin (ö. 1270/1854) "*Rûhu'l-me'âni*" gibi belli başlı tefsir kaynaklarından faydalanılacaktır. İnceleme ve değerlendirme için de klasikleşmiş denilebilecek Elmalılı'nın (ö. 1942) "*Hak Dini Kur'an Dili*", Çantay'ın (ö. 1964) "*Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*" ve Bilmen'in (ö. 1971) "*Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*" adlı meâl ve tefsirleri başta olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve bağlı kuruluşlarının bastırdığı üç meâl, Tefsir veya Arap Dili ve Belâgatı alanında çalışan akademisyenlerin meâlleri ile bazı meâller seçilecektir.

Araştırmada önce âyetin hasr üslûbuyla gelen cümlesi belirtilecek, ardından bu cümlede hasrın kurulma biçimi, cümlenin neresinde/hangi kelimesinde gerçekleştiği ve âyete kattığı anlam gösterilecektir. Ardından meâller, âyetteki hasrı ifade etme durumlarına göre gruplandırılarak, değerlendirilecektir. Her âyetin sonunda âyetin hasr yoluna mümkün mertebe denk veya yakın üslûplu bir meâl teklifinde bulunulacaktır.

Âyetlerdeki hasrın Türk diline yansıtılmasında görülen problemlere dair yapılmış bilimsel bazı yayınlar bulunmaktadır.⁵ Bu araştırmanın onlardan farkı, sorunun tespitinden daha ziyade çözüm odaklı olmasıdır. Bu yönüyle onları tamamlayan, geliştiren bir çalışma niteliğinde kabul edilebilir. Bu niteliğiyle araştırma, Türk dilinde hasrın birçok ifade biçimini etraflıca ele almakta ve böylece âyetteki hasrı ifadede anlatım çeşitliliğine imkân vererek, dil ve üslûp niteliğinin artırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca Kur'an'ın hasr üslûplarına Türk dilinde denk veya yakın karşılıklar önermektedir.

1. TÜRK BELÂGATINDA HASRIN YOLLARI

Hasr bir sözde "*temel öğeleri*"nin eksiksiz bulunmasıyla meydana gelir. Bu öğelerden birinin yokluğunda hasr gerçekleşmez. Bunlar "mahsûr", "mahsûrun fih", "mahsûrun bih" ve "mahsûrun anh"tır. "*Mahsûr*" tahsis edilen, "*mahsûrun fih*" kendisine tahsis edilendir. "*Mahsûrun bih*" hasrın gerçekleştiği şekil ve suretler, diğer bir deyişle, hasrın kurulma biçimleridir. "*Mahsûrun anh*" ise tahsiste nefyedilen, bulunmadığı bildirilen veya yok hükmünde kabul edilenlerdir.⁶

Sözde hasr, mahsûrun fihte meydana gelir. Dolayısıyla hasr vurgusuyla

⁵ Bk. Mustafa Mücahit, *Arap Dilinde Hasr Belagati ve Kur'an'da Manaya Etkisi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997); Galip Yavuz, *Türkçe Meâllerde Hasr Üslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Kaynaklanan Yanlış Tercüme Sorunları, Kur'an Meâlleri Sempozyumu -eleştiriler ve öneriler-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007); Arpaçukuru, *Kur'an Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*.

⁶ Abdurrahman H. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye: Üstüsühâ ve ulû-mühâ ve finûnihâ* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2013), 1: 526-527.

gelmiş sözlerin doğru anlaşılabilmesi için mahsûrun fihin iyi tespit edilmesi gerekir. Mahsûrun fihin cümledeki yeri sabit olmayıp hasrın yollarına göre değişiklik gösterir. Aşağıda Türk belâgatında hasrın yolları incelenecek ve hasrın yeri ve ne şekilde gerçekleştiği gösterilecektir.

1.1. Hasra Delâlet Eden Kelimeler Yoluyla Hasr

“*Hasr edatları*” adı verilen “*ancak, yalnız, yalnızca, sade, sadece, sırf, tek*” zarfları⁷ ile bazen “*fakat, lakin, belki, hele, değil, hemen*” gibi bağlaçlar⁸ cümlede hasra delâlet ederler ve bunlar sayesinde söz hasr vurgusuyla söylenmiş olur. Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, edat veya bağlaçtan hemen sonraki kelimedir, hasr onda gerçekleşir.⁹

“*Bunu fakat size söylüyorum.*” cümlesinde hasr “*fakat*” bağlacı yoluyla kurulmuştur. Bu suretle birinci kişiden meydana gelen “*söyleme*” fiili “*size*” diye hitap edilen kişi veya kişilere hasredilmiştir.¹⁰ Böylece konuşan bu sözüyle, belirttiği hususu hitap ettiklerine söylemekte olduğunu, başka hiç kimseye söylemediğini ve söylemeyeceğini kastetmiştir.

1.2. İstisna Edatıyla Olumsuz Yüklemler Bir Arada Getirme

Cümlede istisna edatıyla¹¹ olumsuz yüklemler bir arada getirmek, sözü hasr vurgusuyla söylemenin bir başka yoludur.¹² Bu yolla gelen hasr ifadelerinde “*mahsûrun fih*”, sözün bildirdiği yargının dışında tutulandır (müstesna).

“*Savurganlığın sonu, yoksulluktan başka bir şey değildir.*” cümlesinde hasr, istisna edatı (*başka*) ile olumsuz yüklem (değildir) bir arada getirilmesinden elde edilmiştir. Bu suretle savurganlığın sonu, yoksul olma du-

⁷ Diyarbakırlı Said Paşa, *Mizânü'l-edeb* (İstanbul: 1305), 213; Mirdühîzâde Abdurrahman Süreyyâ, *Mizânü'l-Belâga* (İstanbul: Cerîde-i Askeriye Matbaası, 1303), 203; Manastırlı Mehmed Rifat, *Mecâmi'ü'l-edeb -I İlm-i Belâgat: İlm-i Me'ânî, I* (İstanbul: Dersaadet, 1308), 189; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 512.

⁸ el-Hâc İbrâhîm, *Edebiyyât-i Osmâniyye (Birinci Cüz)* (İstanbul: Dersaadet, 1305), 20; Said Paşa, *Mizân*, 213; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniyye* (İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1299), 81–82; Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 203; Mehmed Rifat, *Mecâmi'*, 189; Mehmet Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I: Belâgat* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), 99; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2014), 76.

⁹ el-Hâc İbrâhîm, *Edebiyyât*, 19.

¹⁰ Bu cümlede “*fakat*” bağlacının hasra delaleti için bk. Şemseddin Sami, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017), 778.

¹¹ Türk dilinde başlıca istisna edatları şunlardır: “*Başka, dışında, hariç, gayri, illâ, meğer, özge*”. Bk. Said Paşa, *Mizân*, 213; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 81–82; Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 205; Mehmed Rifat, *Mecâmi'*, 189.

¹² Cevdet Paşa, *Belâgat*, 81.

rumuna hasredilmiştir. Böylece savurganlığın akıbetinin yoksulluk olduğu, yoksulluktan başka bir şey olmadığı bildirilmiştir.

1.3. Olumlu ve Olumsuz Yüklemeleri Bir Arada Getirme Yoluyla Hasr

Sözü hasr vurgusuyla söylemenin bir başka yolu, cümlede olumlu ve olumsuz yüklemeleri bir arada getirmektir.¹³ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, olumlu yüklem öncesindeki kelimedir. Böylece olumlu yüklem bildirdiği anlam, öncesindeki kelimeye hasredilir.

“*Hatice, markete gitti, başka yere gitmedi.*” cümlesinde hasr anlamı, olumlu (*gitti*) ve olumsuz (*gitmedi*) yüklemelerin bir arada getirilmesinden elde edilmiştir. Bu suretle Hatice kişisi, “marketeye gitme” ve “başka yere gitme” işlerinden “marketeye gitme” işine hasredilmiştir. Böylece, anılan kişinin marketeye gittiği, başka bir yere gitmediği ifade edilmiştir.

1.4. Özneyi Sıfat, Yüklemi Somut İsim Olarak Getirme Yoluyla Hasr

Cümlede özne sıfat, yüklem somut isim olarak getirildiğinde de anlam hasr vurgusuyla iletilmiş olur.¹⁴ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*” cümlede yüklem görevli kelimedir ve bu suretle özne yükleme hasredilir.

“*İçtiğim çaydır.*” cümlesinde hasr, öznenin sıfat-fiil (*içtiğim*), yüklem de somut isim (*çay*) olarak getirilmesi yoluyla kurulmuştur. Bu suretle, birinci tekil kişiye isnat edilen içme fiili çaya hasredilmiş; içilenin çay olduğu, çaydan başka bir şey olmadığı bildirilmiştir.

1.5. Yüklemi Zamir veya İşaret Sıfatı Olarak Getirme Yoluyla Hasr

İsim cümlelerinde yüklemi zamir veya işaret sıfatı olarak getirmek de sözü hasr söylemenin bir yoludur.¹⁵ Bu yolla kurulan hasr ifadelerinde “*mahsûrun fih*”, cümlede yüklem görevli isimdir; böylece özne yükleme hasredilir.

“*Bu hediyem sanadır.*” cümlesinde yüklem “*sanadır*” şeklinde şahıs zamiri olarak gelmiş; bu sayede anlam hasr vurgusuyla iletilmiştir. Bu suretle konuşan, hediye hitap ettiği kişiyi hasretmiştir. Böylece belirttiği hediyesini muhatabına armağan ettiğini, ondan başkasına armağan etmediğini ifade etmiştir.

1.6. Cümlede Ögelerin Yerini Değiştirmek Suretiyle Hasr

Cümlede bir veya birkaç ögeyi olmaları gereken yerden önce veya sonra getirmek (takdim-tehir) de genellikle sözde hasrın kastedildiğini gösterir. İsim cümlesinde öznenin sonra gelmesi gereken yüklem öznenin öncesi-

¹³ Said Paşa, *Mizân*, 213; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 81; Mehmed Rifat, *Mecâmi*, 188–89.

¹⁴ Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 200–201; Bilgegil, *Belâgat*, 100; Saraç, *Belâgat*, 76.

¹⁵ Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 201; Bilgegil, *Belâgat*, 100; Saraç, *Belâgat*, 76.

ne getirildiğinde hasr, öne alınan yüklemde meydana gelir ve bu suretle özne yükleme hasredilir.¹⁶ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, öznenin öncesine getirilmiş, sonunda -dir- eki bulunan isim soylu yüklemidir. Buna göre, “*Mehmet Bey yazardır.*” cümlesi yüklem öznenin öncesine getirilerek, “*Yazardır Mehmet Bey.*” şeklinde söylendiğinde söz hasr vurgusuyla söylenmiş olur. Böylece Mehmet Bey yazarlık vasfına hasredilmiş; Mehmet Bey’in yazar olduğu, başka vasfının bulunmadığı bildirilmiştir. Aynı söz “*Mehmet Bey’dir yazar.*” şeklinde söylendiğinde de yüklem öznenin öncesine getirildiğinden anlam yine hasr vurgusuyla iletilmiştir. Bu defa “yazarlık” vasfı Mehmet Bey’e hasredilmiş; yazarın Mehmet Bey olduğu, ondan başka yazarın bulunmadığı ifade edilmiştir.

Öğeleri arasında takdim-tehir yapılmış fiil cümlesinde ise hasr, asıl yerinden alınarak yüklem öncesine getirilmiş kelimedeyle meydana gelir. “*Mahsûrun fih*” odur. Bu suretle yüklem anlamı yüklem öncesindeki öğeye hasredilir.¹⁷ Mesela, “*Dün gece ona kapıyı Fazilet Hanım açtı.*” cümlesi bazen bağlama göre hasr bildirir ve bu tür cümlelerde hasr, başta gelmesi gereken belirtilen öznenin yüklem öncesine getirilmesi yoluyla elde edilir. Bu suretle bu cümlede kapıyı “açma” fiili Fazilet Hanım’a hasredilmiş; söz konusu vakitte belirtilen kişiye kapıyı Fazilet Hanım’ın açtığı, ondan başkasının açmadığı anlamı kastedilmiştir.

1.7. Sözüün Öğelerinden Birini Tekrar Etme Yoluyla Hasr

Sözde asıl olan, parçalarının tekrarsız getirilmesidir. Bazen anlatımda hasr kastedilerek bu temel kural ihlal edilir ve sözün parçalarından biri tekrarlanır.¹⁸ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, cümlede tekrar eden kelimedir; hasr onda meydana gelir. “*Kahveyi sade istiyorum sade.*” sözünde hasr, “*sade*” kelimesinin tekrarlanması yoluyla elde edilmiştir. Bu suretle, istenen kahve sade olma durumuna hasredilmiştir. Böylece konuşan, kahvenin, sade olarak pişirilmesini, başka bir surette pişirilmemesini istemiştir.

1.8. Yükleme Özel İsim veya Unvan Grubu Olarak Getirme Yoluyla Hasr

Anlamı hasr ile ifade etmenin yollarından biri de yükleme özel isim veya unvan grubu olarak getirmektir.¹⁹ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, özel isim veya unvan grubu olarak getirilmiş olan yüklemidir.

“*Medhal-i Kavâid’in yazarı, Ahmet Cevdet Paşa’dır.*” cümlesinde hasr vurgusu, yüklem unvan grubu olarak getirilmesi sayesinde elde edil-

¹⁶ el-Hâc İbrâhîm, *Edebiyyât*, 16, 20; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 43; Mehmed Rifat, *Mecâmi*, 78, 126, 154.

¹⁷ Said Paşa, *Mizân*, 178; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 43, 74, 75, 81; Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 201–202; Mehmed Rifat, *Mecâmi*, 146.

¹⁸ Abdurrahman Süreyyâ, *Mizân*, 202.

¹⁹ Bilgegil, *Belâgat*, 59.

miştir. Bu suretle, adı geçen kitabın yazarı olma durumu, Ahmet Cevdet Paşa'ya hasredilmiştir. Böylece “*Medhal-i Kavâid*” adlı kitabın yazarının Ahmet Cevdet Paşa olduğu, ondan başkası olmadığı ifade edilmiştir.

1.9. Yüklemler İsim veya Sıfat Tamlaması Olarak Getirme Yoluyla Hasır

Sözü hasır vurgusuyla söylemenin bir diğer yolu, yüklemi isim veya sıfat tamlaması olarak getirmektir.²⁰ Bu yolla kurulan hasır ifadelerinde “*mah-sûrun fih*”, tamlama halinde gelmiş olan yüklem, hasır onda gerçekleşir.

“*Bu genç, Avukat Adnan Bey’in asistanıdır.*” cümlesinde hasır, yüklem “*Avukat Adnan Bey’in asistanı*” şeklinde isim tamlaması olarak getirilmesi yoluyla sağlanmıştır. Bu suretle belirtilen genç, Avukat Adnan Bey’in asistanı olma durumuna hasredilmiştir. Böylece anılan gencin, Avukat Adnan Bey’in asistanı olduğu; ondan başkası olmadığı kastedilmiştir.

1.10. Yüklemler Sıfat-Fiil Olarak Getirme Yoluyla Hasır

Yüklemi sıfat-fiil olarak getirmek, anlamı hasır ile ifade etmenin bir başka yoludur.²¹ Bu yolla gelen hasır ifadelerinde “*mahsûrun fih*”, sıfat-fiil olarak gelmiş olan yüklem, hasır onda meydana gelir.

“*Hayat, yaşanılardır.*” cümlesinde hasır anlamı, yüklem “*yaşanılandır*” şeklinde sıfat-fiil olarak getirilmesi sayesinde elde edilmiştir. Bu suretle hayat, yaşanılana hasredilmiştir. Böylece konuşan, hayatın, yaşanılardan ibaret olduğunu; yaşanılmayanın hayat olmadığını bildirmiştir.

1.11. Fiil Cümlesinde Belirtisiz Özneyi Cümle Başında Getirme Yoluyla Hasır

Fiil cümlesinde belirtisiz öznenin, tümleçler ve nesneden sonra yüklem öncesinde yer alması asıldır.²² Bu tür cümlelerde belirtisiz öznenin, cümlenin başında²³ gelmesi, yüklem bildirdiği anlamın özneye sayıda teklik veya tür bakımından hasırının kastedildiğini gösterir.²⁴

“*Bana bir adam geldi.*” cümlesi, belirtisiz öznenin öne alınması suretiyle “*Bir adam bana geldi*” şeklinde söylendiğinde söz hasır vurgusuyla söylenmiş olur. Bu suretle birinci tekil kişiye yönelik işlenen “gelme” fiili, tam belirtilmemiş bir kimseye sayıda teklik veya cinsiyet bakımından hasredilmiştir. Bu ifadeyle yerine göre, “*Gelen bir adamdır, iki adam değildir.*” veya “*Gelen erkektir, kadın değildir.*” anlamlarından biri kastedilmiştir.²⁵

²⁰ Bilgegil, *Belâgat*, 59.

²¹ Bilgegil, *Belâgat*, 60.

²² Cevdet Paşa, *Belâgat*, 74.

²³ Said Paşa, *Mizân*, 189.

²⁴ Said Paşa, *Mizân*, 189; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 66–67; Mehmed Rifat, *Mecâmi*, 144.

²⁵ Said Paşa, *Mizân*, 189; Cevdet Paşa, *Belâgat*, 66–67; Mehmed Rifat, *Mecâmi*, 144.

1.12. Fiil Cümlesinde Belirtili Öznenin Yüklemden Önce Tekrarlanması Yoluyla Hasr

Fiil cümlesinde bazen belirtili özne, anlamı güçlendirmek veya hasr-la ifade etmek gibi bazı edebî maksatlarla yüklemden önce tekrarlanır.²⁶ Belirtili öznenin tekrar edilmesinden maksadın bunlardan hangisi olduğu, konuşanın maksadından bilinir. Şayet maksat hasr vurgusu ise, sözün hasr bildirdiği; aksi takdirde hasr bildirmedeği kabul edilir. Dolayısıyla bu yolla gelen cümlelerde hasrın kastedilip kastedilmediği, sözün maksat ve bağlamının eşliğinde edebî his ve zevk sayesinde anlaşılır. Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, sözde yüklemden önce tekrar edilen belirtili öznedir. Bu suretle yüklem anlamı özneye hasredilir.

“*Ben senin ihtiyacını karşıladım.*” cümlesinde özne, yüklem sonunda “-m” şahıs eki olarak bulunmakla beraber ayrıca birinci tekil kişi zamiri (*ben*) olarak yüklemden önce tekrar getirilmiştir. Belirtili öznenin tekrarlanmak suretiyle öne çıkarılması, konuşanın maksadına bağlı olarak hasr vurgusu bildirebilir ve bu söz, “*Senin ihtiyacını ben karşıladım; benden başkası karşılamadı.*” anlamına gelebilir.

2. MEÂLLERİN HASR ÜSLUBU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada Kur'ân meâlleri, âyetlerdeki hasrî yansıtma ve başvurdukları hasr yolu bakımlarından değerlendirilecektir. Değerlendirmede hasrın yurkârıda açıklanan Türk belâgatındaki ifade biçimleri esas alınacaktır.

2.1. وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ²⁷

Âyette hasr, nefiy (مَا) ve istisnânın (إِلَّا) bir arada getirilmesi yoluyla kurulmuştur. Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*” istisna edatından sonraki kelime veya kelime grubudur (müstesna). Buna göre âyette mahsûrun fih, cümlede hal görevli²⁸ كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ “Onunla alay ederlerdi.” ifadesidir. Dolayısıyla âyet, إِلَّا يُقَارِنُ اسْتِهْزَاؤُهُمْ “Kendilerine peygamber gelir gelmez onunla alay etmeye başlardı.” takdirindedir.²⁹ Bu suretle geçmiş kavimlerin, kendilerine gelen peygamberlere karşı hal ve tavırları onlarla alay etmeye hasredilmiştir. Böylece o toplumların, kendilerine gelen her peygamberle alay ettikleri, onlara karşı alaydan başka bir hal ve tavır takınmadıkları bildirilmektedir.

²⁶ Said Paşa, *Mizân*, 188.

²⁷ ez-Zuhrûf, 43/7.

²⁸ Mahmûd Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarfihi ve beyânihi me'a fevâid nahviyye hâmm* (Beyrut: Müessesetü'l-Îmân, 1416/1995), 13: 65.

²⁹ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve 'l-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1984), 27: 165-166.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller incelendiğinde aşağıdakilerin âyetteki hasrı ifade etmediği görülmektedir.

Döndüren: “*Ama kendilerine gönderilen her peygamberle alay etmiştiler.*”³⁰

İslamoğlu: “*Ama kendilerine gönderilen her peygamberle alay etmişlerdi.*”³¹

Toptaş: “*Kendilerine gelen her peygamberi alaya alırlardı.*”³²

Yukarıdaki meâllerden anlaşılan, geçmiş kavimlerin kendilerine gelen her peygamberle alay etmiş olduklarıdır. Bu meâllerden, hasrın gerçekleşme şartlarından olan olumsuz mana yani geçmiş toplumların gelen her peygambere karşı alay etmekten başka bir hal ve tavır içinde olmadıkları anlaşılmamaktadır. Bu yüzden bu meâller hasır bildirmemektedir.

Akdemir: “*Ancak onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.*”³³

Atay: “*Kendilerine gelen her peygamberi kesinlikle alaya alırlardı.*”³⁴

Ayıntabî: “*Onlar kendilerine gelen her peygamberi mutlak alaya alırlardı.*”³⁵

DİB: “*(Onlar da) kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.*”³⁶

Feyizli: “*Onlara bir peygamber gelmeye görsün, mutlaka onunla alay ederlerdi.*”³⁷

Öztürk (YN): “*Onlara bir peygamber geldiğinde onunla mutlaka alay ederlerdi.*”³⁸

Sülün: “*Kendilerine bir peygamber geldiğinde mutlaka onunla alay ederlerdi.*”³⁹

Şimşek: “*Onlara ne zaman bir peygamber gelse mutlaka onunla alay ettiler.*”⁴⁰

³⁰ *Evrensel Çağrı: Kur'an-ı Kerim (Yüce Meâl ve Tefsir)* çev. Hamdi Döndüren (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005).

³¹ *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir* çev. Mustafa İslamoğlu (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014).

³² *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, çev. Mahmut Toptaş (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016).

³³ *Son Çağrı Kur'an* çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

³⁴ *Kur'an: Türkçe Çeviri* çev. Hüseyin Atay (Ankara: Atay Yayınları, 2015).

³⁵ Mehmed Efendi Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri: Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*, thk. Abdullah Yücel (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2015), 4: 122.

³⁶ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

³⁷ *Feyzül-Furkân: Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Hasan Tahsin Feyizli (İstanbul: Server İletişim, 2015).

³⁸ *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, çev. Yaşar Nuri Öztürk (İstanbul: Yeni Boyut, 2013).

³⁹ *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, çev. Murat Sülün (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012).

⁴⁰ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012).

TDV: “*Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.*”⁴¹

Bu meâllerin ortak özelliği, “*mutlak, mutlaka, kesinlikle*” edatlarıyla gelmiş olmalarıdır. Şayet bu ifadelerle âyetteki hasr Türk diline yansıtılmak istenmişse, maksat hasıl olmamıştır. Zira dilde bu sözcükler, fiildeki oluş ve kılışa kesinlik kazandırmak, onu pekiştirmek için gelmekte;⁴² hasr göreviyle gelmemektedirler. Bu meâllerin ilk gruptakilerden farkı, geçmiş kavimlerin, kendilerine gelen her peygamberle alay ettiklerini, şüphe ve tereddüdü ortadan kaldıran bir kesinlikle bildirmeleridir. İfadedeki kesinlik anlamı, hasrın meydana gelmesi için yeterli değildir. Her ne kadar bu meâllerde ilk anda hasr varmış gibi görünse de dikkatli tefekkür sonunda “onların gelen her peygamberle alay etmelerinin kesin ve sabit bir vakıa olduğu” anlaşılacakla beraber “onlara karşı alaydan başka tavır ve tutum takınmadıkları” anlaşılmamaktadır. Bu meâller, hasrın şartlarından olan olumsuz anlamı ifade etmediklerinden; diğer bir söyleyişle, kavimlerin, peygamberlere karşı hal ve tavırlarını alay etme fiiliyle sınırlamadığından hasr bildirmemektedir. Akdemir’e ait meâlde “*ancak*” kelimesi bulunmakla beraber onun cümlede “*fakat, ama*” anlamında bağlaç veya “*sadece*” anlamında hasr edatı mı olduğu açık ve belirgin değildir. Şayet hasr edatı olarak kabul edilecek olursa, bu takdirde de hasr yanlış yerde yani fiilin kendisinde gerçekleştirilmesi gerekirken, fiilin faillerinde gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu takdirde meâl, “peygamberleri sadece onların alaya aldığı, onlardan başkasının alaya almadığı” şeklinde âyetin maksadına uygun olmayan bir anlamaya ihtimal verecektir.

Ateş: “*Onlara hiçbir peygamber gelmezdi ki mutlaka onunla alay etmesinler.*”⁴³

Elmalılı: “*Hiçbir peygamber de gelmiyordu ki kendilerine onunla mutlaka eğlenmesinler.*”⁴⁴

Elmalı-Dumlu: “*Onlara hiçbir peygamber gelmezdi ki onunla dalga geçmiş olmasınlar.*”⁴⁵

Bu meâllerin de genel özelliği, yukarıdakilerde olduğu üzere geçmiş kavimlerin peygamberlerle alay ettiklerini kesin bir dille ifade etmektedirler. Onlardan farkları, iki olumsuz yargıyla kurulmuş olmalarıdır. İki olumsuz yargıdan oluşan sözün anlamca olumlu olduğu malumdur. Dolayısıyla

⁴¹ *Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

⁴² Şemseddin Sami, *Kâmûs*, 1054; Ayverdi, *Misalli Sözlük*, 660, 859; D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları, 2014), 755, 948; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 507.

⁴³ *Kur’ân-ı Kerim’in Yüce Meâli*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Hayat Yayınları, 2017).

⁴⁴ *Hak Dini Kur’ân Dili: Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli*, çev. Elmalılı M. Hamdi Yazır (İstanbul: İşaret Yayınları, 2014).

⁴⁵ *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Anlamı (Meal)*, çev. Hüseyin Elmalı - Ömer Dumlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014).

“Hiçbir peygamber gelmezdi ki onunla eğlenmesinler.” vb. ifadelerle gelmiş cümleler, “Gelen her peygamberle eğlenirlerdi.” anlamındadır. Dolayısıyla bu meâller de âyetteki olumsuz manayı bildirmemektedirler. Bu yüzden bunlarda da hasr yoktur.

Bilmen: “Onlara bir Peygamber gelmiş olmazdı ki, İllâ onunla istihza eder olmuşlardı.”⁴⁶

Çantay: “Onlar da, kendilerine bir peygamber gelmeye dursun, ille onunla istihza ederlerdi.”⁴⁷

Âyetteki hasr bu meâllerde “illâ” ve onun uzatmasız biçimi olan “ille” zarflarıyla Türk diline yansıtılmak istenmiş görünüyor. Türk dilinde “illâ” zarfı, “ancak, fakat, hatta, mutlaka, -den başka, sırf” anlamlarına gelip, istisna ve kesinlik için kullanılmaktadır.⁴⁸ Bu zarfın hasr anlamı varsa da meâlde harfî tercümeye bağlı kalınmış olması, zarfın kesinlik, pekiştirme anlamını öne çıkarmıştır. Benzer şekilde “ille” zarfı da dilde “özellikle, kesinlikle, aksi takdirde, fakat” anlamlarında kesinlik ve üsteleme için gelmektedir.⁴⁹ Neticede bu iki meâlden “geçmiş kavimlerin, gelen peygamberleri kesinlikle yalanladıkları” anlamı anlaşılacakla beraber “onlara karşı bundan başka bir tavır takınmadıkları” anlamı anlaşılmamaktadır. Olumsuz anlamı bildirmemeleri sebebiyle âyetteki hasr bu meâllerde yoktur.

Bu eksik tercümelere karşın aşağıdaki meâllerin âyetteki hasrı Türk diline isabetle aktardıkları görülüyor.

Kur’an Yolu: “Kendilerine gelen her peygamber ile alay edip durdular.”⁵⁰

Öztürk (M): “Ama o kavimler kendilerine gelen peygamberlerle hep alay ettiler.”⁵¹

Ustaosmanoğlu: “Kendilerine hiçbir nebî gelmiyordu ki, onunla sürekli alay etmekte bulunmuş olmasınlar!”⁵²

Hasr, Kur’an Yolu meâlinde “-(y)-ıp dur-” yardımcı fiili; Öztürk(M)’e

⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 7: 3261.

⁴⁷ *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Risale, 1993).

⁴⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûs*, 125; Ayverdi, *Misalli Sözlük*, 554; Doğan, *Türkçe Sözlük*, 624; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 507, 1129; Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar: Eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar -Yazı dilinde-* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), 160–61.

⁴⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs*, 125; Ayverdi, *Misalli Sözlük*, 554; Doğan, *Türkçe Sözlük*, 624; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 507, 1129; Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 246.

⁵⁰ *Kur’an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman v.dğr. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015).

⁵¹ *Kur’an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, çev. Mustafa Öztürk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

⁵² *Kur’ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl’i Âlisi*, çev. Mahmud Ustaosmanoğlu, <http://kurani-mecid.com/index.php?sayfa>.

ait meâlde “*hep*” zarfı ve Ustaosmanoğlu’na ait meâlde de “*sürekli*” zarfı yoluyla Türkçeye aktarılmak istenmiş görünüyor. Ustaosmanoğlu’nun meâlinde iki yüklem de (*gelmiyordu, olmasınlar*) olumsuz olumsuz cümlenin bildirdiği yargıyı olumlu yapmıştır. Dolayısıyla bu üç meâldeki mana olumludur. Meâllerde kullanılan hasr yollarından “-(y)-*Ip dur-*” yardımcı fiili, asıl fiile sürerlik anlamı kazandırıp, bir işin, oluşun belli zaman içinde hep yapılabildiğini, kesintisiz olarak sürüp gittiğini bildirir.⁵³ Aynı şekilde “*hep*” ve “*sürekli*” zarfları da eylemin her zaman yapıldığını, yapılmasına devam edildiğini anlatır.⁵⁴ Dolayısıyla bu meâllerden, kavimlerin, peygamberlerini alaya almayı hiçbir zaman terk etmedikleri anlaşılır ki, bu da alaya alma dışında başka bir tavır takınmadıklarını gösterir. Neticede bu üç meâlin ifadelerinden doğrudan, geçmiş toplumların, peygamberleriyle sürekli alay ettikleri, dolaylı olarak da alaydan başka bir tavır takınmadıkları anlaşılıyor. Olumlu ve olumsuz anlamları tek cümlede ifade etmelerinden dolayı bu meâller âyetteki hasrı Türk diline isabetle yansıtmışlardır.

Aynı meâller, âyetin hasr yolunu Türk diline yansıtma bakımından incelendiklerinde hiçbirinin âyetin üslûbunu muhafaza etmediği görülüyor. Âyette nefiy + istisna (...إلا... ما) yoluyla gelen hasr, meâllerde ona denk veya yakın olmayan üslûplarla Türkçeye yansıtılmıştır. Böylece ilahi iradenin, hasrın birçok yolu arasından nefiy + istisnayı seçerken gözettiği ilahî hikmet ve maksat zayı olmuştur. Hasrın yolları arasında, özellikle muhatabın durumunu dikkate almaktan ileri gelen bazı önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklardan dolayı, kimi muhataplara karşı kullanımı uygun olan bir hasr yolu diğer bazılarına karşı uygun olmayabilmektedir. Örneğin, Arap dilinde hasrın ...إلا... ما şeklinde gelen nefiy + istisna yolu, üzerinde konuşulan konuyu bilmeyen, doğruluğunu kabul etmeyen ve kuşkuyla karşılayan veya (biliyor olmak, kabul etmek ve şüphe etmemekle beraber) bu konuma konan muhataplara karşı kullanılır. إِنَّمَا üslûbu ise tam tersine, üzerinde konuşulan konuyu bilen, doğruluğuna karşı çıkmayan ve kabul eden veya (bilmiyor ve karşı çıkıyor olmakla birlikte) bu konuma konan muhataplara karşı kullanılmaktadır.⁵⁵ Aynı şekilde cins bildiren harf-i tarifile haberi mârife getirme yoluyla hasr da herkesin bileceği kadar aşikar hususların dile getirilmesinde kullanılır.⁵⁶ Dolayısıyla bu yollar keyfi şe-

⁵³ Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi* (Ankara: Kurmay Kitap, 2013), 344; Muhiittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2013), 414; Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi: Dilbilgisi-Anlatım* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2017), 221–22; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 152, 820.

⁵⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs*, 582, 1166; Ayverdi, *Misalli Sözlük*, 497, 1143; Akalın v. dğr. *Türkçe Sözlük*, 1083, 2184; Doğan, *Türkçe Sözlük*, 739, 1569.

⁵⁵ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd M. Şâkir (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1992), 330–34.

⁵⁶ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîrü'l-kebîr* (Beyrut: Dârü İhyâ'it-türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 26: 229.

kilde birbirinin yerine kullanılamazlar. Arap belâgatında hasrın yolları arasında var olan bu ayırıcı niteliğin Türk belâgatında hasrın yolları arasında da bulunması muhtemeldir. Bu sebeple, âyetin üslûbuna Türk belâgatından denk veya yakın üslûpların kullanılması âyetin anlam ve maksadının doğru anlaşılmasında önemlidir. Bu aynı zamanda meâlleri tekdüze anlatımdan kurtaracak ve onların anlatım zenginliği ve edebî güzellik yönüyle niteliğini artıracaktır. Okuyucunun da bu nitelik artışından nasibini alacağı muhakkaktır.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“*Kendilerine bir peygamber geldiğinde ona karşı alaya almaktan başka bir tavır takınmazlardı.*”

2.2. ⁵⁷ *إِنْ كَلَّ إِلَّا كَذَّبَ الرَّسُلَ*

Âyette *إِنْ* kelimesi, olumsuzluk harfi olup, hasr nefiy (*إِنْ*) + istisna (*إِلَّا*) yoluyla meydana gelmiştir. Hasrın kendisinde gerçekleştiği “*mahsûrun fih*”, istisna edatından sonraki kelimedir. İstisna hallerin genelinden yapılmış olup âyet, *“O gruplardan her biri, peygamberlere karşı onları yalanlamaktan başka bir hâl ve tutum içinde değildiler.”*⁵⁸ veya kısaca *“لَيْسُوا إِلَّا مُكَذِّبِينَ الرَّسُلَ*”⁵⁹ takdirindedir. Bu suretle geçmiş kavimlerin, peygamberlerine karşı durum ve tavırları onları yalanlama fiiline hasredilmiştir. Böylece o toplumların, peygamberleri yalanladıkları, onlara karşı yalanlamaktan başka bir hal ve tavır takınmadıkları bildirilmiştir.⁶⁰

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller âyetteki hasrı yansıtma yönüyle incelendiklerinde aşağıdaki meâllerin hasrı bildirmedikleri görülmektedir.

Akdemir: “*Onlardan her biri elçileri yalanlamışlardı.*”

Atay: “*Onların her biri elçileri yalanladı.*”

Ateş: “*Hepsi de elçileri yalanladılar.*”

Ayıntabî: “*Bunların her biri, peygamberlerini yalancı saydılar.*”

⁵⁷ Sâd, 38/14.

⁵⁸ Bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed M. Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 21: 160; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhîm Ettafeyyîş (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 15: 155; Muhammed b. 'Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr: el-Câmi'u beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min 'ilmi'l-tefsîr* (Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1419/998), 4: 486; Şehâbüddin Mahmûd b. Abdullâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1415), 12: 164.

⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 23: 222.

⁶⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12: 164; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 23: 222.

DİB: “(O grupların) her biri peygamberleri yalanladı.”

Döndüren: “Onlardan her biri, gönderilen elçileri yalanlamış.”

Elmalı-Dumlu: “Onların hepsi peygamberlerini yalanlamış.”

İslamoğlu: “Hepsi de elçileri yalanladılar.”

Kur’an Yolu: “Hepsi de elçileri yalancılıkla suçladılar.”

Öztürk (M): “İşte bütün bu toplumlar peygamberleri yalanladılar.”

Sülün: “Hepsi peygamberleri yalanladı.”

Şimşek: “Hepsi de peygamberleri yalanladılar.”⁶¹

TDV: “Onların her biri gönderilen peygamberleri yalanladılar.”

Toptaş: “Onların hepsi peygamberleri yalanladı.”

Bu meâllerden, geçmiş kavimlerin hepsinin, peygamberleri yalanladıkları anlaşılacakla beraber, onlara karşı bundan başka bir tavır takınmadıkları anlaşılmamaktadır. Hasrın gerçekleşme şartlarından olumsuz anlam eksik olduğundan bu meâllerde hasr yoktur.

Buna karşın aşağıdaki meâllerin âyetteki hasrı isabetle aktardıkları görülmektedir:

Bilmen: “Başka değil, hepsi de peygamberleri tekzib ettiler.”⁶²

Çantay: “Onların her biri, başka değil, gönderilen (o peygamber)leri tekzib etti(ler)”

Elmalılı: “Başka değil, hepsi gönderilen elçileri (resûlleri) tekzib etti.”

Feyzli: “(Onlardan) her biri peygamberleri yalanlamaktan başka (bir şey) yapmadılar.”

Öztürk (YN): “Bunların hepsi, resulleri yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar.”

Ustaosmanoğlu: “Hepsi de (hiçbir iyilikle tanınmamış,) ancak peygamberleri yalanlamış (olmakla şöhret bulup anılmış)tı.”

Hasr, Bilmen, Çantay ve Elmalılı meâllerinde “başka değil...tegzib ettiler” ifadesiyle, Feyzli ve Öztürk (YN) meâllerinde “başka” ve Ustaosmanoğlu meâlinde de “ancak” edatlarıyla Türk diline yansıtılmak istenmiş görünüyor. Bazı meâllerde geçen “başka değil” ifadesi, “başka bir şey yapmadılar” anlamında alındığında “yalanladılar, yalanlamaktan başka bir şey yapmadılar” anlamına gelir ki bu da hasrdır. Ancak bunlarda olumlu anlam (tegzib ettiler) ile olumsuz anlamın (başka değil) birbirinden uzak düşmesi sebebiyle anlatım zayıflamış, bu da hasrı kısmen belirsizleştirmiştir. Bu meâllerden, geçmiş kavimlerin, peygamberleri yalanladıkları, yalanlamaktan başka bir hal ve tavır takınmadıkları anlaşılmaktadır.

Meâller âyetin hasr yolunu yansıtma yönüyle incelendiklerinde Feyzli ve Öztürk (YN)’e ait meâllerin âyetin hasr yolunu yansıtma bakımından daha başarılı olduğu söylenebilir. Bu iki meâlde hasr, âyetin hasr yoluna denk bir üslûpla; olumsuz yargı ve istisnayı bir arada getirme yoluyla kurulmuştur.

⁶¹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, 4: 313.

⁶² Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 6: 3022.

Bu âyet için bizim teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“Hiçbiri peygamberleri yalanlamaktan başka bir tavır takınmadı.”

2.3. ⁶³ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا

Âyette hasır, إِنَّمَا edatı yoluyla kurulmuştur. Bu yolla kurulan hasırlarda “mahsûrun fihi”, cümlede yüklemi çeşitli bakımlardan kayıtlayan, anlamlı, bağımsız,⁶⁴ en son ögedir.⁶⁵ Buna göre, âyette mahsûrun fihi كَسَبُوا “yaptıkları bazı işler sebebiyle” ifadesidir. Bu ifade, cümlenin baş tarafında yer alan fiilin sebebinin bildirmektedir.⁶⁶ Cümle اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِسَبَبِ مَنْ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِسَبَبِ مَنْ “Şeytan onların ayaklarını yaptıkları bazı işlerden başka bir sebeple kaydırmamıştır.” takdirindedir. Bu suretle, şeytanın ayakları kaydırması, yapılan bazı işler sebebine hasredilmiştir. Böylece şeytanın, onların ayaklarını, yaptıkları bazı işler yüzünden kaydırıldığı, başka hiçbir sebeple kaydırmadığı ifade edilmiştir.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller âyetteki hasrı yansıtma yönüyle incelendiğinde aşağıdaki meâllerin hasrı yansıtmadığı görülmektedir:⁶⁷

Akdemir: “... işlemiş oldukları bazı hatalar yüzünden, şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı.”

Ateş: “... yaptıkları bazı işlerden dolayı şeytan, (yoldan) kaydırmak istemişti.”

Ayıntabî: “Onları (merkezden ayrılmak, ganimete yönelmek, Resulullahı

⁶³ Âl-i İmrân, 3/155. Âyetin tam metni şöyledir: *إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ خَلِيمٌ*

⁶⁴ Sıla cümlesi ism-i mevsûlden, sıfat mevsûftan ve muzâfun ileyh de muzâftan bağımsız olmadıklarından bunlar tamamlayıcılarıyla beraber tek parça olarak değerlendirilir. Bk. Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Muhtasari's-Sa'd: Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Halil İbrahim Halil (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2013), 2/396; el-Cürcânî, *el-Misbâh*, 430–31.

⁶⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâil*, 340, 345; Hatîb el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga: el-Me'âni ve'l-beyân ve'l-bedi'* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010), 107; Desûkî, *Hâşiyetü*, 2/396; Muhammed Muhammed Ebû Mûsâ, *Delâlatü'l-terâkib* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1987), 165–66.

⁶⁶ Abdülhak b. Gâlib İbn Atyıye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1422/2001), 1: 530; Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 399; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît fî'l-tefsîr*, thk. Sıdkî M. Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 3: 399; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4: 140.

⁶⁷ Doktora tezimizde bu âyetteki hasrı yansıtmayan meâller Atay, Şimşek, Toptaş ve Sülün'e ait olanlar şeklinde yer almıştı. Ancak meâllerin metinleri üzerindeki tefekkürümüz sonunda bu defa kanaatimiz yukarıda belirttiğimiz üzere şekillendi. Krş. Arpaçukuru, *Kur'an Meâllerinin Hasır Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*, 307.

muhafezet etmek gibi) bazı amelleri yüzünden şeytan ayaklarını kaydırmak istedi."⁶⁸

Döndüren: "İşlemiş oldukları bazı hatalardan dolayı şeytan, onların ayaklarını kaydirmişti."

Feyzli: "... içinizden geri dönüp gidenlerin işledikleri (hata)nın bir kısmından dolayı şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti."

İslamoğlu: "... birtakım eylemleri sebebiyle şeytan onların ayağını kaydirdi."

Öztürk (YN): "... yaptıkları bazı işler yüzünden şeytan onların ayağını kaydırmak istemişti."

Toptaş: "... yaptıkları şeylerin bir kısmından dolayı şeytan onların ayaklarını kaydırmak istemişti."

Bu meâllerde özne görevli "şeytan" sözcüğü takdim-tehir yoluyla cümle başından alınarak cümle ortasında getirilmiştir. Şayet bununla "ayakları kaydırma" fiili şeytana hasredilmek kastedilmişse maksat hasıl olmamıştır. Zira öğeleri arasında takdim-tehir yapılmış fiil cümlelerinde hasr yüklem öncesindeki kelime meydana gelmektedir. Dolayısıyla burada fiilin şeytana hasrı belirgin ve açık değildir. Şayet ayağı kaydırma fiili şeytana hasredilmek istenirse, cümle "...onların ayağını şeytan kaydirdi" şeklinde kurulur. Neticede bu meâllerden, şeytanın, birtakım Müslümanların ayaklarını, yaptıkları bazı işler yüzünden kaydırmak istediği veya kaydirdiği anlaşılacakla beraber onların ayaklarını başka hiçbir sebeple kaydırmadığı anlaşılmamaktadır. Hasrın şartlarından olumsuz anlamın eksik olması sebebiyle bu meâllerde hasr yoktur.

Aşağıdaki meâllerde ise hasrın yanlış kelime gerçekleştirildiği görülmektedir.⁶⁹

Bilmen: "... onların ayaklarını bazı kazanmış oldukları kusurları sebebiyle şeytan kaydırmak istemiştir."⁷⁰

Çantay: "... onları, irtikab ettikleri bazı şeyler yüzünden ancak şeytan kaydırmak istedi."

Elmalı-Dumlu: "... onları sadece şeytan, yaptıkları birtakım şeyler sebebiyle o hataya sürüklemişti."

Âyetteki hasr, Bilmen'e ait meâlde, yeri cümlenin baş tarafı olan öznenin yüklem öncesine getirilmesi (takdim-tehir) yoluyla; Çantay'a ait meâlde "ancak" ve Elmalı-Dumlu'ya ait meâlde de "sadece" edatlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ne var ki bu meâllerde hasr, بَيْغَضٍ مَا كَسَبُوا "yaptıkları bazı işler sebebiyle" ifadesi yerine الشَّيْطَانُ "şeytan" kelimesinde gerçekleştirilmiştir. Böylece "Onların ayağını kaydıran şeytandı, başkası değildi"

⁶⁸ Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, 1: 269.

⁶⁹ Krş. Arpaçukuru, *Kur'ân Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*, 307-308.

⁷⁰ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 1: 749.

anlamı öne çıkarılmıştır. Ayrıca Elmalı-Dumlu meâlinde ikinci bir hasr vurgusu daha bulunmaktadır. Dolaylı tümlecin yüklemine öncesinde sıfat tamlaması (*o hata*) olarak getirilmesiyle “*o hataya sürüklemişti, başka hataya değil*” şeklinde bir yanlış anlamaya fırsat verilmiştir. Doğrusu Arap dilinde *إِنَّمَا* yoluyla kurulan hasrlarda mahsûrun fihin yeri bellidir ve bu yer, cümlelerin bağımsız en son parçasıdır.⁷¹ Dolayısıyla âyette mahsûrun fihi, *بِبَعْضٍ مَا كَسَبُوا* “yaptıkları bazı işler sebebiyle” ifadesidir. Hasrı “*şeytan*” lafzı üzerinde gerçekleştiren meâller bu bakımdan isabetli değildirler.⁷²

Buna karşın aşağıdaki meâllerde hasrın isabetle yansıtıldığı görülüyor:⁷³

Atay: “*Şeytan içinizden geri dönenleri, işledikleri birtakım işlerden dolayı kaydırmak istedi.*”

Şimşek: “*... şeytan sizden yüz çevirip gidenleri yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırdı.*”⁷⁴

DİB: “*... şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti.*”

Elmalı: “*... hakikaten onları Şeytan sırf bazı kesimleri behanesiyle kaydırmak istedi.*”

Kur’an Yolu: “*... sırf yaptıkları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı.*”

Öztürk (M): “*... şeytan [ganimet sevdası] onların ayaklarını sırf kendi yanlışları yüzünden kaydırdı.*”

Sülün: “*... Şeytan içinizden geri dönenlerin ayaklarını, şüphesiz, ‘kendi*

⁷¹ *إِنَّمَا* yoluyla meydana gelen hasr ifadelerinde mahsûrun fihin yerine dair bk. Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâil*, 340, 345; Sekkâkî, *Miftâh*, 412; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 107; Bahâüddîn Ahmed b. Alî es-Sübki, *Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Halil İbrahim Halil (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2017), 1: 451-452; Sa‘düddin Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm* (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2013), 405; Ahmed b. Muhammed İbn Ya‘kûb el-Mağribî, *Mevâhibü'l-fettâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh* (Beirut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002), 1/456; Desûkî, *Hâşiye*, 2: 396-397.

⁷² Galip Yavuz, meâlleri hasr yönüyle değerlendirdiği makalesinde, bu âyette hasrın *الشَّيْطَانُ* “*şeytan*” üzerine yapılması gerektiğini, *بِبَعْضٍ مَا كَسَبُوا* “işledikleri bazı günahlar” ifadesi üzerinde yapılmasının yanlış olduğunu; “*yalnız şeytana uydular*” anlamı kazandıran bir vurgunun yapılmasının lazım geldiğini söylemiştir. Bu sebeple savaşta yenilginin sebebinin şeytan değil hatalar olduğu anlamını veren tercümelere de hatalı bulmuştur. Muhtemelen, bu yorumunda, *إِنَّمَا* yoluyla gelen hasr ifadelerinde mahsûrun fihin yerini, hasr edatından sonra ikinci sıradaki kelime olarak belirlemesi etkili olmuştur (Bk. Yavuz, *Türkçe Meâllerde Hasr*, 1/254, 256.). Halbuki belâgat âlimlerinin, mahsûrun fihin yerini açıklarlarken dile getirdikleri “mahsûrdan sonra gelir” vb. ifadelerinden maksat, mahsûrun fihin mahsûrdan önce gelmediğini, sonra geldiğini bildirmektir. Onlar bu sözleriyle mahsûrun fihin yerini mahsûrun hemen sonrası olarak belirlemeyi kastetmemişlerdir.

⁷³ Krş. Arpaçukuru, *Kur’ân Meâllerinin Hasr Üslûbu Açısından Değerlendirilmesi*, 308.

⁷⁴ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 1: 432.

yaptıklarının bir kısmından ötürü' kaydirmaya yeltenmiştir.”

TDV: “... surf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydirmıştı.”

Ustaosmanoğlu: “... gerçekten şeytan onları, ancak (evvelce) kazanmış oldukları bazı (kötü) şeyler sebebiyle kaydırmak istemiştir.”

Âyetteki hasr, DİB ve Ustaosmanoğlu'na ait meâllerde “*ancak*”; Elmalılı, Öztürk (M), TDV'ye ait meâllerde ve *Kur'an Yolu* meâlinde de “*surf*” edatlarıyla Türkçeye aktarılmıştır. Hasr, Atay, Sülün ve Şimşek'e ait meâllerde ise takdim-tehir yoluyla gerçekleştirilmiştir. Sebep bildiren zarf tümleci, öznenen sonra olan asıl yerinden alınarak yüklem öncesinde getirilmiştir. Sülün'e ait meâlde ayrıca tümleç tırnak içine alınarak, vurgu tamamen tümleç üzerine çekilmek istenmiştir. Bu suretle yüklem tümlece hasredilmiştir. Meâllerin hepsi hasrı بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا “*işledikleri bazı günahlar sebebiyle*” ifadesinde gerçekleştirmiştir. Bunlardan, şeytanın onların ayaklarını yaptıkları bazı işler yüzünden kaydıracağı, başka hiçbir sebeple kaydırmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bu meâller hasrı yansıtıcı nitelikte ve isabetlidirler.

Bu meâller âyetin hasr yolunu yansıtma bakımından incelendiğinde hasrı takdim-tehir yoluyla kuran Atay, Sülün ve Şimşek'e ait meâller hariç diğerlerinde âyetin hasr yoluna denk bir üslûpla; edatın edatla karşılandığı görülmektedir. Bu meâller, âyetin hasr yolunu yansıtma yönüyle diğerlerinden daha başarılı kabul edilebilir.

Âyet için bizim teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“*Şeytan onların ayaklarını surf yaptıkları bazı işlerden ötürü kaydırır.*”

2.4. ⁷⁵ إِلَى اللَّهِ تَصْبِيرُ الْأُمُورِ

Âyette hasr, fiilinden sonra gelmesi gereken câr ve mecrûrun fiilinin öncesine getirilmesi (takdim-tehir) yoluyla gerçekleşmiştir.⁷⁶ Bu yol-la kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, asıl yerinden önce getirilen sözcük veya ifadedir. Buna göre burağa mahsûrun fih, إِلَى اللَّهِ “*Allah'a*” ifadesidir. Dolayısıyla âyet, مَا تَصْبِيرُ الْأُمُورُ إِلَّا إِلَى اللَّهِ “*İşler Allah'tan başkasına varmıyor*” takdirindedir.⁷⁷ Bu suretle işlerin varışı, neticelenmesi Allah'a hasre-

⁷⁵ eş-Şûrâ, 42/53. Âyetin tam metni şöyledir: صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِلَى اللَّهِ تَصْبِيرُ الْأُمُورِ

⁷⁶ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 731; el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâzü'l-mütezammîn li-esrâri'l-belâga*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beirut: Mektebetü'l-'asriyye, 1423/2002), 2: 39-40; İsmâil Hakkı b. Mustafa el-Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* (Beirut: Dârü'l-Fikr, ts.), 10: 419; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 26: 156.

⁷⁷ Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsat, *Kitâbü Me'âni'l-Kur'an*, thk. Hüdâ Mahmûd Kırâ'a (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1411/1990), 2: 512; Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâz*, 2: 39-40; Ebüssüüd Muhammed b. Yavsî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-kerîm* (Beirut: Dârü ihyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.), 8: 38; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8: 348; Âlûsî,

dilmiştir. Böylece işlerin Allah'a varıyor olduğu, O'ndan başka hiçbir şeye varmıyor olduğu bildirilmiştir.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller, âyetteki hasrı yansıtma yönünden incelendiğinde aşağıdakilerin hasrı yansıtmadıkları görülüyor:

Akdemir: "... bütün işler, sonunda Allah'a dönecektir!"

Atay: "Bütün işler Allah'a ulaşır."

Ateş: "... bütün işler sonunda Allah'a varır."

Bilmen: "Bütün işler Allah'a dönüp varacaktır."⁷⁸

DİB: "... bütün işler sonunda Allah'a döner."

Döndüren: "Bütün işler, sonunda Allah'a dönecektir."

Elmalı-Dumlu: "... bütün işler sonunda Allah'a döner."

Elmalılı: "... bütün işler döner dolaşır Allah'a varır."

İslamoğlu: "Her iş döner dolaşır sonunda mutlaka Allah'a varır!"

Kur'an Yolu: "... bütün işler dönüp dolaşır Allah'a varır."

Öztürk (M): "... bütün işler Allah'a döner, her şey Allah'ın bilgisi ve iradesi dâhilinde olup biter."

Öztürk (YN): "Bütün iş ve oluşlar Allah'a varır!"

Şimşek: "... işler sonunda Allah'a döner."⁷⁹

TDV: "... bütün işler sonunda Allah'a döner."

Toptaş: "bütün işler Allah'a döner."

Bu meâllerin bazısında "sonunda" veya "mutlaka" zarflarının kullanıldığı görülüyor. Şayet bununla hasr kastedilmişse, malumdur ki, "sonunda" kelimesi dilde, birtakım engelleme, olumsuzluk vb. tutumlara rağmen bir işin, olayın veya durumun en son zamanda gerçekleştiğini, olduğunu veya yapıldığını bildirmek üzere geliyor.⁸⁰ "Mutlaka" zarfı da fiildeki oluş ve kılişâ kesinlik kazandırmak, fiili bu yönüyle kuvvetlendirmek amacıyla kullanılıyor.⁸¹ Dolayısıyla bu iki zarf cümlede hasra delâlet etmiyor. Neticede bu meâllerden, bütün işlerin eninde sonunda Allah'a döndüğü anlaşılma- la beraber O'ndan başkasına dönmediği anlaşılıyor. Hasrın şartlarından olumsuz anlamın eksik olması sebebiyle bu meâller hasr bildirmemektedir.

Buna karşın aşağıdaki meâllerde âyetteki hasrın isabetle yansıtıldığı görülüyor.

Ayıntabî: "... bütün işler ancak Allah Teâlâ'ya dönecektir."⁸²

Rûhu'l-me'ânî, 13: 59; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 26: 156.

⁷⁸ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8: 3694-3695.

⁷⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 4: 461.

⁸⁰ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 4: 4297.

⁸¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 507; Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, 249.

⁸² Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, 4: 121.

Çantay: “(Bütün) işler ancak Allah’a dönüp varır.”

Feyizli: “... (bütün) işler, ancak Allah’a dönüp varır.”

Sülün: “... yalnızca Allah’a döner çünkü bütün işler.”

Ustaosmanoğlu: “... bütün işler ancak Allâh’a dönecektir. / (Şu anda da) bütün işler ancak Allâh’a dönmektedir.”

Hasr, Ayıntabî, Çantay, Feyizli ve Ustaosmanoğlu’na ait meâllerde “*ancak*” ve Sülün’e ait meâlde de “*yalnızca*” hasr edatlarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu meâllerden doğrudan bütün işlerin Allah’a döneceği, dolaylı olarak da işlerin O’ndan başkasına dönmeyeceği anlaşılıyor. Bu sebeple bunların, âyetteki hasrı Türk diline isabetle aktardıkları söylenebilir.

Bu meâller âyetin hasr yolunu yansıtma bakımından incelendiklerinde hiçbirinin âyetin takdim-tehir üslûbunu gözetmediği, hepsinin hasrı edat yoluyla kurduğu görülüyor. Halbuki Türk belâgatında “Cümlede Öğelerin Yerini Değiştirmek Suretiyle Hasr” şeklinde bu âyetin hasr yoluna denk bir ifade tarzı da bulunmaktadır. Sülün’e ait meâlde ayrıca devrik cümle yapısı sayesinde takdim-tehir yolundan da istifade edilmek istendiği anlaşılıyor. Ne var ki hasr edatı ve takdim-tehir yolları birlikte kullanıldığında hasrın takdim-tehirlere değil, edat yoluyla gerçekleştiği kabul edilir.⁸³ Dolayısıyla bu meâlde edat kullanılmamış olsaydı âyetin hasr yoluna denk veya yakın bir üslûp olurdu. Neticede bu meâllerde âyetin hasr yolu muhafaza edilmiş, böylece ilahi iradenin bu âyette, hasrın birçok yolundan takdim-tehiri seçerken gözettiği ilahî hikmet ve maksat zayi olmuştur.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl şu şekildedir:

“Allah’a varıyor işler.”

2.5. ⁸⁴لَا فِيهَا عُوقٌ

Arapçanın söz diziminde haberin, mübtedâdan sonra gelmesi asıldır. Bu temel kuralın dışına çıkılarak haberin mübtedânın öncesinde getirilmesi, anlatımda hasrın kastedildiğini gösterir. Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, mübtedânın öncesinde getirilmiş olan haberdir; dolayısıyla mübtedâ, haberine hasredilir. Âyette hasrın durumu budur.⁸⁵ Haber görevli câr ve mecrûr, mübtedâsının öncesinde yer almıştır. فِيهَا ifadesindeki zamir, aynı surenin 45 ve 46. âyetlerinde söz edilen cennet şarabına dönmektedir. Buna göre âyetin

⁸³ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâil*, 345; Ebû Mûsâ, *Delâlat*, 168–69.

⁸⁴ es-Saffât, 37/47. Âyetin tam metni şöyledir: لَا فِيهَا عُوقٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ

⁸⁵ Sekkâkî, *Miftâh*, 340–41; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 100–101; Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâz*, 2: 40, 3: 154; Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed M. el-Harrât (Dımaşk: Dârü'l-Kalem), 1: 89; Sübkî, *Arûs*, 1: 399; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 353; İbn Ya'kûb, *Mevâhib*, 1: 366–367; Desûkî, *Hâşiye*, 2: 258; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1: 110; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 23: 113.

açılımı, مَا الْعَوْلُ غَيْرَ كَائِنٍ فِي هَذِهِ الْخَمْرِ غَوْلٌ, şeklidir.⁸⁶ Dolayısıyla âyet, فِي الْخَمْرِ غَوْلٌ كَائِنٌ فِي هَذِهِ الْخَمْرِ غَوْلٌ, “İçkinin olumsuz halleri (gavl)⁸⁷, cennet şarabından başkasında vardır” takdirindedir.⁸⁸ Bu suretle içkinin olumsuz hallerini taşımama durumu cennet şaraplarına hasredilmiştir. Böylece içkinin olumsuz hallerinin cennet şaraplarında bulunmadığı, bu hallerin onun haricinde diğer bütün şaraplarda (dünya şaraplarında) bulunduğu bildirilmiştir.⁸⁹

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller âyetteki hasrı yansıtma yönüyle incelendiklerinde aşağıdaki meâllerin hasrı yansıtmadığı görülüyor.

Akdemir: “... başlarını döndürmeyen ...”

Atay: “... Baş ağrısı vermeyen ...”

Ateş: “Onda ne sersemletme var ...”

Ayıntabî: “... Bu içerde (tikinti ve baş ağrısı gibi) bir sersemletme yoktur.”⁹⁰

Bilmen: “Kendisinde ne bir gâile vardır ...”⁹¹

Çantay: “Orada bir humar (baş ağrısı) da yok ...”

DİB: “Onda baş döndürme özelliği yoktur.”

Döndüren: “... Ne baş ağrısı ... bulunmayan ...”

Elmalı-Dumlu: “Onda endişe edilecek hiçbir şey yoktur ...”

Elmalı: “Onda ne bir gaile vardır ...”

Feyzli: “On(u içmelerinden kaynaklanan) hiçbir sersemletme (baş ağrısı ve sıkıntı) yoktur ...”

İslamoğlu: “Ne onda bir zahmet var ve ne de ...”

Kur’an Yolu: “İçenlere dokunmaz ...”

⁸⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 21: 37.

⁸⁷ الْعَوْلُ, şarapla ilgili olarak akla gelebilecek, sersemlik, iradenin ortadan kalkmasıyla düşünceyi, söz ve davranışları kontrol edememe, baş ağrısı, kusma, karın ağrısı gibi içenin sağlığına zarar veren ve çevresindeki insanlarda travmalara yol açan haller demektir. Bk. Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 21: 37-39.

⁸⁸ Nefîy harfîni müsenedin parçası kabul ederek âyeti مَا عَدَمَ الْعَوْلُ إِلَّا فِي خُمُورِ الْجَنَّةِ “Cennet şaraplarından başka hiçbir içkide zararsız olma durumu bulunmamaktadır.” şeklindeki takdir etmek de mümkündür. Bk. Ahmed b. Muhammed Şihâbüddîn el-Hafâcî, *Hâşîyetü’ş-Şihâb ‘alâ’l-Beyzâvî: İnâyetü’l-Kâzî ve Kifâyetü’r-Râzî ‘alâ Tefsîri’l-Beyzâvî* (Beyrut: Dârü Sâdir, t.y.), 2/243; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 3: 71.

⁸⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 21: 37; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407/1987), 1: 34-35, 4: 43; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrer*, 4/472; Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Mu’terekü’l-akrân fi i’câzi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-‘ilmiyye, 1408/1988), 2: 185-186, 633; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 12/85; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 3: 71.

⁹⁰ Ayıntabî, *Tibyân Tefsîri*, 4: 27.

⁹¹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri*, 6: 2975.

Öztürk (M): “... ne başlarını ağrıtabacak ...”

Sülün: “ne sersemletir ...”

Şimşek: “Onda ne çarpan bir şey vardır ...”⁹²

TDV: “O içkide ne sersemletme vardır ne de ...”

Toptaş: “Onda ne sersemlik vardır ...”

Bu meâllerden, cennet şarabında, içenleri rahatsız eden olumsuz hallerin bulunmadığı (olumsuz anlam) anlaşılma ile beraber bu hallerin onun haricindeki bütün şaraplarda bulunduğu (olumlu anlam) anlaşılmamaktadır. Bu meâllerde, hasrın şartlarından olumlu anlam eksik olduğundan hasr vurgusu bulunmamaktadır.

Buna karşın aşağıdaki meâllerde hasrın Türk diline isabetle aktarıldığı görülmektedir:

Öztürk (YN): “Sersemletme/baş ağrısı yok onda.”

Ustaosmanoğlu: “(Aklı yavaş yavaş giderme, karın ağrısı ve baş ağrısı gibi) bir tür gizli helâk etme sadece onda yoktur.”

Hasr, Öztürk (YN)'e ait meâlde, cümlede öğelerin yerini değiştirme (takdim-tehir) yoluyla kurulmuştur. Yüklem cümlemin ortasında getirilerek, iki yanındaki “sersemletme/baş ağrısı” ve “onda” sözcükleri eşit seviyede vurgulanmış;⁹³ böylece söze “içkinin olumsuz halleri onda yok, ondan başkasında var” anlamı kazandırılmıştır. Ustaosmanoğlu'na ait meâlde ise hasr, “sadece” edatı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Hasr edatı, yer bildiren “onda” sözcüğünün öncesinde getirilmek suretiyle cümledeki bulunmama anlamı (yoktur) “onda” sözcüğünün belirttiği yere hasredilmiştir. Bu suretle, bu meâllerden, içenlere rahatsızlık veren kötü hallerin cennet şarabında bulunmadığı, bu hallerin dünya şarabında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle her iki meâl de âyetteki hasrı Türk diline yansıtıcı nitelikte ve isabetli kabul edilebilir.

Bu meâller, âyetin hasr yolunu muhafaza etmeleri yönüyle incelendiklerinde Öztürk(YN)'e ait meâlin, hasrı âyetin üslûbuna denk bir üslûpla; takdim-tehir yoluyla Türk diline aktardığı görülmüyor. Bu açıdan daha başarılı olduğu söylenebilir.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“Onda yoktur rahatsızlık veren haller.”

2.6. **أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ**⁹⁴

Âyette hasr, aslı mübtedâ ve haber olan **اللَّهُ** ismi ile **يَقْبَلُ** fiili arasında fasl

⁹² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 4: 287.

⁹³ Devrik cümle yapısının söze kazandırdığı vurgu hakkında bk. Feyza Hepçilingirler, *Türkçe Dilbilgisi: Öğretim Kitabı* (İstanbul: Everest Yayınları, 2013), 48.

⁹⁴ et-Tevbe, 9/104. Âyetin tam metni şöyledir: **أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ**

zamiri getirilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir.⁹⁵ Bu yolla kurulan hasrlarda “*mahsûrun fih*”, zamirin öncesinde yer alıp zamirin de kendisine uygun olarak geldiği isimdir. Bu suretle fasl zamirinden sonrası (haber) öncesine (mübtedâ) hasredilir.⁹⁶ Buna göre âyet, لَا يَقْبَلُ التَّوْبَةَ وَلَا يَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ إِلَّا اللَّهُ “Allah’tan başkası tövbeyi kabul etmez ve sadakaları almaz.” takdirindedir. Bu suretle tövbeyi kabul etme ve sadakaları alma işleri Allah’a hasredilmiştir. Böylece âyet “Tövbeyi kabul etmek ve sadakaları almak Allah’ın tasarruf ve yetkisinde olan işlerdir; bu işler O’ndan başka hiç kimsenin tasarruf ve yetkisinde değildir.” anlamındadır.⁹⁷ Nitekim ardından gelen وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ “Allah, işte O’dur tövbeyi çokça kabul eden” âyeti de bu anlamı pekiştirmektedir.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller, âyetteki hasrı yansıtma bakımından incelendiklerinde aşağıdaki meâllerin hasrı yansıtmadığı görülmektedir.

Akdemir: “... Allah’ın, kullarının tövbelerini kabul ettiğini, sadakaları aldığını...”

Atay: “Allah’ın, kullarının tövbesini kabul ettiğini, gönüllü sunularını aldığını...”

Ayıntabî: “... Allah Teâlâ kullarının tevbelerini kabul eder ve sadakalarını (bedelini vermek üzere) alır.”⁹⁸

Bilmen: “... muhakkak Allah Tealâ, o Mâbudi Kerîm kullarından tövbeyi kabul eder ve sadakaları alır.”⁹⁹

Döndüren: “... Allah’ın, kullarının tevbelerini kabul ettiğini, sadakaları aldığını...”

Elmalî-Dumlu: “... Allah’ın kullarının tevbelerini kabul ettiğini, sadakaları aldığını...”

Öztürk (M): “... Allah, günahlarından pişmanlık duyup tövbe eden kullarının tövbelerini de kabul eder, sadakalarını da.”

Şimşek: “... Allah kullarından tövbeyi kabul eder ve sadakaları alır...”¹⁰⁰

TDV: “Allah’ın, kullarının tevbesini kabul edeceğini, sadakaları geri çevirmeyeceğini ...”

⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 308; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrer*, 3: 79; Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 140; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 5: 500; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 6/15-16; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 7/334.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 46; Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 79; Sekkâkî, *Mifhâh*, 286; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 54; Sübkî, *Arûs*, 1: 247; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 250-51.

⁹⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 5: 500.

⁹⁸ Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, 2: 225.

⁹⁹ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 3: 1329.

¹⁰⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 2: 496.

Toptaş: “... Allah kullarından tevbeyi kabul eder, sadakaları alır...”

Bu meâllerden, Allah’ın, kullarının tövbesini kabul ettiği ve sadakalarını aldığı anlaşılmalı beraber bu işleri O’ndan başkasının yapmadığı, başkasının tasarruf ve inisiyatifinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu meâllerde hasrın şartlarından olan olumsuz anlam eksik olduğundan hasr yoktur.

Buna karşın aşağıdaki meâllerin âyetteki hasrı Türk diline isabetle aktardıkları görülüyor.

Ateş: “... kullarından tövbeyi kabul eden, sadakaları alan Allah’tır.”

Çantay: “... şüphesiz Allah, kullarından (sadır olan) tevbeyi kabul edecek, sadakaları alacak olan ancak kendisidir.”

DİB: “... kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu ...”

Elmalılı: “... Allah kullarından tevbeyi O kabul eder de sadakaları alır.”

Feyzli: “... kullarından tevbeyi ve sadakaları yalnız Allah’ın kabul edeceğini ...”

İslamoğlu: “... Allah, evet yalnızca O’dur kullarının tevbelerini kabul eden; O’na sadâkatlerini ifade için mallarından sunduklarını kabul buyuran da O.”

Kur’an Yolu: “... kullarının tövbesini kabul eden Allah’tır, sadakaları kabul eden de O’dur.”

Öztürk (YN): “... Allah’tır kullarından o tövbeyi kabul eden, o sadakaları alan.”

Sülün: “... kullarının tevbesini kabul eden ve sadakalarını alan, Allah’tır...”

Ustaosmanoğlu: “... gerçekten Allâh, kullarından tevbeyi kabul eden de, sadaka (ve zekât)ları al(ıp kabul buyur)an da ancak O’dur.”

Âyetteki hasr, Ateş, Çantay, İslamoğlu, Öztürk (YN), Sülün ve Ustaosmanoğlu’na ait meâller ile Kur’an Yolu meâlinde yüklem özel isim (Allah) veya zamir (kendi, O) olarak getirilmesi yollarıyla elde edilmiştir. Öztürk (YN)’e ait meâlde ayrıca yüklem takdim-tehir yoluyla cümle başında getirilmiştir. Çantay, İslamoğlu ve Ustaosmanoğlu’na ait meâllerde yüklem öncesinde “yalnızca” ve “ancak” hasr edatları bulunmaktadır. Hasr, DİB ve Elmalılı’ya ait meâllerde, takdim-tehir yoluyla öznenin yüklem öncesine getirilmesi sayesinde kurulmuştur. Feyzli’ye ait meâlde ise, “Allah” lafzının öncesinde hasr edatı getirilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Böylece anılan iş ve eylemler Allah’a hasredilmiştir. Bu meâllerden, kullarının tövbesini kabul edenin ve verdiklerinde sadakalarını alanın Allah olduğu; O’ndan başkasının bu işleri yapmadığı ve bu tasarruf ve inisiyatife sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu meâller âyetin hasr yolunu yansıtma açısından incelendiklerinde âyette hasrın fasl zamiri yoluyla kurulduğu; böylece الله (Allah) lafz-ı cela-

linin ardından gelen هُوَ (O) zamiriyle âdeta الله isminin tekrarlandığı görülüyor. Çantay, Elmalılı, İslamoğlu ve Ustaosmanoğlu'na ait meâllerde de “Allah” lafz-ı celalinden sonra ayrıca “O, kendi” zamirlerinin getirildiği görülmektedir. Bu meâllerin, âyetin hasr yolunu Türk dilinde benzer veya yakın bir yolla karşıladıkları söylenebilir. Bununla birlikte Elmalılı'ya ait meâlde, noktalama işareti eksikliği, zihnin asıl maksada intikalini kısmen geciktirmekte ve yanlış anlamaya ihtimal vermektedir. “Allah” lafzından sonra konacak virgöl bunun önüne geçecektir. Diğer yandan onun haricindeki meâllerde de zamirden önce ayrıca hasr edatı kullanıldığı görülüyor. Halbuki âyetin metninde hasr edatı bulunmamaktadır. Şayet bu meâllerde hasr, edat kullanılmadan yansıtılmış olsaydı, âyetin üslûbuna daha fazla yaklaşılmış olunurdu.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“Allah, işte O'dur kullarından tövbeyi kabul eden ve sadakaları alan.”

2.7. ¹⁰¹ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ

Âyette hasr, cins bildiren harf-i târifle haberin mârifete getirilmesi yoluyla gerçekleşmiştir.¹⁰² Bu yolla kurulan hasrlarda harf-i târifle gelen isim diğerine hasrı kastedilir.¹⁰³ Dolayısıyla âyette الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ “Allah'a muhtaç olanlar” sözü, أَنْتُمْ “siz” zamiriyle hitap edilenlere hasredilmiştir. Âyet, لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ “Sizden başka Allah'a muhtaç varlık yok” takdirindedir. Bütün varlık Allah'a muhtaç olmakla beraber insanın muhtaçlığı karşısında onların muhtaçlığı âdeta yok sayılarak, Allah'ın zatına, sıfatlarına ihtiyaç durumu bütün mahlûkat içinde insan cinsine hasredilmiştir.¹⁰⁴ Böylece muhataplara, kendilerinin Allah'a muhtaç oldukları, onlardan başka muhtacın olmadığı bildirilmiştir.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller âyetteki hasrı yansıtma bakımından incelendiklerinde aşağıda-

¹⁰¹ el-Fâtur, 35/15. Âyetin tam metni şöyledir: يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 606; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam, 1416/1996), 2: 174; Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *Fütûhu'l-gayb fi'l-keşfi 'an kanâ'i'r-rayb: Hâşiyetü't-Tîbî 'ale'l-Keşşâf*, thk. Cemil Benî Atâ (Dubai: Câ'izetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1434/2013), 12: 630, 14: 366; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 9: 23; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11: 356.

¹⁰³ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâil*; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 86; Sübkî, *Arûs*, 1: 395; Teflâzânî, *el-Mutavvel*, 347; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Hâşiyetü 'ale'l-Mutavvel Şerhi Telhîsi'l-Miftâhil-'ulûm*, thk. Reşîd E'radî (Beyrut: Dârü'l-Küttübi'l-'ilmiyye, 1428/2007), 216; İbn Ya'kûb, *Mevâhib*, 1: 357-358.

¹⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 606; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 2: 174; Tîbî, *Fütûh*, 12: 630, 14: 366; Ebüssüûd, *İrsâd*, 7: 148; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 7: 333-334; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 11: 356.

kilerin hasrı yansıtmadığı anlaşılıyor.

Akdemir: “Siz, Allah’a muhtaçsınız.”

Atay: “Siz Allah’a muhtaçsınız.”

Ateş: “Siz Allah’a muhtaçsınız.”

Ayıntabî: “Hepiniz, Allah Teâlâ’ya (O’nun lütfuna, rızık ve mağfiretine) muhtaçsınız.”¹⁰⁵

Bilmen: “Sizler Allah’a muhtaç fakirlersiniz.”¹⁰⁶

Çantay: “Siz Allaha muhtaçsınız.”

DİB: “Siz Allah’a muhtaçsınız.”

Döndüren: “Siz, Allah’a muhtaçsınız.”

Elmalı-Dumlu: “Sizler Allah’a muhtaçsınız.”

Feyzli: “Siz Allah’a muhtaçsınız.”

Öztürk (M): “Hepiniz Allah’a muhtaçsınız.”

Öztürk (YN): “Siz Allah’a yönelmiş yoksullarsınız!”

Bu meâllerden, “siz” diye hitap edilenlerin Allah’a muhtaç oldukları anlaşılma ile beraber, onlardan başkasının Allah’a muhtaç olmadığı anlaşılmamaktadır. Bu meâllerde hasrın şartlarından geçen olumsuz anlam eksik olduğundan hasr yoktur.

Buna karşın aşağıdaki meâllerin âyetteki hasrı isabetle yansıttıkları görülüyor.

Elmalılı: “Sizsiniz hep Allah’a muhtaç fakara...”

İslamoğlu: “Allah’a muhtaç olanlar sizlersiniz!”

Kur’an Yolu: “Allah’a muhtaç olan sizlersiniz.”

Sülün: “Allah’a muhtaç olan sizlersiniz.”

Şimşek: “Allah’a siz muhtaçsınız.”¹⁰⁷

TDV: “Allah’a muhtaç olan sizsiniz.”

Toptaş: “Allah’a muhtaç olanlar sizlersiniz.”

Ustaosmanoğlu: “Allâh(in dünyada rızık ve âfiyetine, âhirette ise O’nun mağfiret ve lütfuna her şeyden fazl) a muhtaç olanlar ancak sizsiniz!”

Elmalılı, İslamoğlu, Sülün, TDV, Toptaş ve Ustaosmanoğlu’na ait meâller ile *Kur’an Yolu* meâlinde hasr, yüklem zamir olarak getirilmesi suretiyle kurulmuştur. Bunun yanında Elmalılı’ya ait meâlde devrik cümle yapısından da istifade edilmiş; Ustaosmanoğlu’na ait meâlde de zamirin öncesinde hasr edatı getirilmiştir. Hasr, Şimşek’e ait meâlde ise cümle başında bulunması gereken belirtili öznenin takdim-tehir yoluyla yüklem öncesinde getirilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu meâllerden, “siz” diye hitap edilenlerin Allah’a muhtaç oldukları, onlardan başka Allah’a muhtacın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bu meâller hasrı yansıtıcı nitelikte ve isabetlidir.

¹⁰⁵ Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, 3: 448.

¹⁰⁶ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 6: 2896.

¹⁰⁷ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 4: 244.

Bu meâller âyetin hasr yolunu yansıtma yönünden incelendiklerinde Şimşek'e ait meâl hariç diğerlerinin şahıs zamirini yüklem olarak getirdikleri görülmektedir. Âyette hasrın, yüklem harf-i tarifle marife getirilmesi yoluyla kurulduğu göz önüne alındığında yüklemi şahıs zamiri şeklinde belirtilen isim (marife) olarak getirenlerin âyetin hasr yolunu mümkün merteye yansıttıkları söylenebilir. Bu açıdan bu meâller daha başarılı kabul edilebilir.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“Allah'a muhtaç olan sizsiniz.”

2.8. ¹⁰⁸اللَّهُ الصَّمَدُ

Âyette hasr, cins bildiren¹⁰⁹ harf-i târifle haberin mârifeye getirilmesi yoluyla kurulmuştur.¹¹⁰ Bu yolla kurulan hasrlarda haberin mübtedâyaya tahsisi kastedilmiş demektir.¹¹¹ Buna göre âyet *لَا صَمَدَ إِلَّا اللَّهُ* “Allah'tan başka samed yok” takdirinde olup,¹¹² samediyet sıfatı Allah'a hasredilmiştir.¹¹³ Böylece Allah'ın samed olduğu, O'ndan başka samedin olmadığı bildirilmiştir.

Meâllerin Âyetteki Hasrı Yansıtma Açısından Değerlendirilmesi

Meâller, âyetteki hasrı yansıtma açısından incelendiklerinde aşağıdakilerin hasrı yansıtmadığı görülüyor.

Akdemir: “O, ezeli olan ve [var olan her şeyin] sebebi olduğu hâlde kendisinin var oluş sebebi bulunmayandır.”

Atay: “Allah ... varlığı zorunlu olandır.”

Ateş: “Allah Samed'dir.”

Ayıntabî: “Hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır. (Büyüklik onda nihâyet bulmuştur. O daimî ve bakidir. Her şeyden müs-

¹⁰⁸ el-İhlâs, 112/2.

¹⁰⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10: 538.

¹¹⁰ Alî b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdülaziz b. Sitâm Âl Su'ûd - Türkî b. Sehv el-'Uteybî (Riyad: Câmi'atü'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430/2009), 24: 441; Süyûtî, *Mu'terek*, 3: 476; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10: 538; Muhammed Cemâleddîn b. Muhammed Sa'îd el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. M. Bâsil 'Uyûnu's-Suud (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-'ilmiyye, 1418), 8/119; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 30: 618.

¹¹¹ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâil*; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 86; Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 5: 528; Sübkî, *Arûs*, 1: 395; Tefâtânî, *el-Mutavvel*, 347; Cürcânî, *Hâşiye*, 216; İbn Ya'kûb, *Mevâhib*, 1: 357-358.

¹¹² Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32/363; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/538; Kâsımî, *Mehâsin*, 8/119.

¹¹³ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 32: 363; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10: 538; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 24: 618.

tağnidir, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur.)”¹¹⁴

Bilmen: “Allah, bütün mahlûkatın kendisine teveccüh ve iltica edeceği zât-ı ehadiyettir.”¹¹⁵

Çantay: “(O), Allah’tır, sameddir (zeval bulmayan bir bakidir, daimdir, herkesin ve herşey’in doğrudan doğruya muhtaç olduğu ve kastettiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur).”

DİB: “Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)”

Döndüren: “Allah Samed’tir.”

Elmalı-Dumlu: “Herkes Allah’a muhtaçtır.”

Elmalı: “Allah, o eksiksiz sameddir.”

Feyzli: “Allah Samed’dir (her varlık O’na muhtaçtır, O hiçbir şeye muhtaç değildir, başvurulup yardım istenilecek tek varlık O’dur).”

İslamoğlu: “Allah Samed’dir.”

Kur’an Yolu: “Allah sameddir.”

Öztürk (M): “Allah her vasfıyla mükemmel, her türlü ihtiyaçtan münezzehtir.”

Öztürk (YN): “Allah’tır; Samed’dir/tüm ihtiyaçların, niyetlerin, övgülerin, yakarışların yöneldiği tek kuvvettir!”

Sülün: “Allah’tır; mutlak bir yetkinliğe sahiptir (Samed).”

Şimşek: “Allah Samed’dir (her şey ona muhtaçtır ama kendisinin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur).”¹¹⁶

TDV: “Allah sameddir.”

Toptaş: “Allah, Samed’dir. (Her şey ona muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değildir).”

Bu meâllerden Allah’ın samed olduğu anlaşılacakla beraber Allah’tan başka samed’in olmadığı anlaşılmamaktadır. Hasrın gerçekleşme şartlarından olumsuz anlam eksik olduğundan bu meâllerde hasr yoktur.

Buna karşın Ustaosmanoğlu’na ait aşağıdaki meâlde hasrın isabetle yansıtıldığı görülmektedir.

Ustaosmanoğlu: “Ancak Allâh (, her şey Kendisine muhtaç olan, Kendisi ise hiçbir şeye ihtiyaç duymayan bir) Samed’dir!”

Meâlde hasr, “ancak” edatının “Allah” lafzının öncesinde getirilmesi yoluyla kurulmuştur. Bu suretle samed olma durumu Allah’a tahsis edilmiştir. Meâlden, Allah’ın Samed olduğu, O’ndan başkasının Samed olmadığı anlaşılmaktadır. Olumlu ve olumsuz anlamların her ikisini de bildirdiğinden bu meâl âyetteki hasrı yansıtıcı nitelikte ve isabetlidir.

Meâl âyetin hasr yolunu yansıtma açısından incelendiğinde, âyette hasrın haberin harf-i tarifile mârifete getirilmesi yoluyla kurulduğu, buna karşılık

¹¹⁴ Ayıntabî, *Tibyân Tefsiri*, 4: 460.

¹¹⁵ Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 8: 4114.

¹¹⁶ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, 5: 502.

meâlde hasrın edat yoluyla gerçekleştirildiği görülüyor. Meâl, âyetin hasr yoluna denk veya benzer bir üslûpla gelmemiştir.

Bizim âyet için teklif ettiğimiz meâl ise şöyledir:

“*Samed Allah 'tır.*”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonunda görülmüştür ki, hasr, Arap belâgatının olduğu kadar Türk belâgatının da meânî ilminde ele alınan üstün nitelikli üslûplarındandır. Ancak Türk belâgatında ona dair özgün müstakil çalışmalar çok azdır. Onun hakkında yeni yeni bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Hasr, “*meânî ilminde hasra delâlet ettiği belirtilen ifade biçimlerinden biriyle, bir şeyin belirli bir şeyde bulunduğunu, ondan başkasında bulunmadığını bildirmek*” şeklinde veya kısaca “*tahsis bildiren meânî terimi*” şeklinde tanımlanmaktadır.

Hasr, iki ayrı cümlede dile getirilen anlamları tek cümlede bildirmesiyle iki cümleden özlü, bünyesinde iki yargı içermesiyle tek yargılı cümlelerden güçlü ve iki zıt yargıyı bir arada barındırmasıyla da edebî bir üslûptur. Onunla bir konu hakkında doğru ve yanlışla karışık bir kanaate sahip olan muhataba, doğru kanaatin ne olduğu bildirilip, yanlış olanından uzak tutma amaçlanır.

Hasrın meydana gelmesi için temel öğelerinin bir sözde bulunması zorunludur. Bunların bazıları sözde lafzen/doğrudan bulunurken bazıları dolaylı olarak bulunmaktadır. Bu öğeler, mahsûr (tahsis edilen), mahsûrun fih (kendisine tahsis edilen), mahsûrun bih (tahsisin yolları) ve mahsûrun anih (yok hükmünde kabul edilenler)dir. Bunlardan birinin eksikliğinde hasr meydana gelmemektedir. Hasrın yansıtılmasında sorun daha çok hasrın yolunun bilinmemesinden veya hasrın yanlış kurulmasından ileri gelmektedir. Ayrıca âyetin hasr yolu muhafaza edilmemekte veya Türk dilinde karşılığı bilinmemektedir.

Türk belâgatında hasrın birçok yolunun bulunduğu görülmüştür. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlar:

- Hasra delalet eden edatlar kullanmak,
- Olumsuz cümlede istisna yapmak,
- Olumlu-olumsuz yüklemeleri bir arada getirmek,
- Özneyi sıfat, yüklemi somut isim olarak getirmek,
- Yüklemi zamir veya işaret sıfatı olarak getirmek,
- Cümlede öğelerin yerini değiştirmek (takdim-tehir),
- Sözüün öğelerinden birini tekrarlamak,
- Yüklemi özel isim veya unvan grubu olarak getirmek,
- Yüklemi isim veya sıfat tamlaması olarak getirmek,
- Yüklemi sıfat-fiil olarak getirmek,
- Fiil cümlesinde belirtisiz özneyi cümle başında getirmek,
- Fiil cümlesinde belirtili özneyi yüklemden önce tekrarlamaktır.

Yirmi meâlin sekiz âyetteki hasrı yansıtma açısından incelenmesinden ortaya çıkan sonuç şöyledir:

Âyet sıra no	Hasr var	Hasr yok	Hasr yanlış	Toplam meâl
1	3	17		20
2	6	14		20
3	9	8	3	20
4	5	15		20
5	2	18		20
6	10	10		20
7	8	12		20
8	1	19		20
Ortalama	5,5	14,125	3	

Yukarıda tabloda da görüldüğü üzere âyetlerdeki hasr meâllerde çoğunlukla yansıtılmamaktadır. Hasrın yanlış yansıtılması çok az meydana gelen bir durumdur. Dolayısıyla hasrı yansıtma açısından meâllerdeki başlıca problem, hasrın aslen yansıtılmaması veya yansıtılmaması olarak beliriyor. Âyetin anlamı tefsirlerde çoğunlukla hasra uygun şekilde izah edildiğinden ve bazılarında hasr açıkça gösterildiğinden söz konusu problem, âyetteki hasrın ya görmezden gelinmesi veya nasıl ifade edileceğinin yeterince bilinmemesinden ileri geliyor olmalıdır.

Hasrı isabetle yansıtan meâllerin, âyetteki hasrın yolunu yansıtma açısından incelenmesinden ortaya çıkan sonuç ise şöyledir:

Âyet sıra no	Âyetin hasr yolu	Hasr yolunu yansıtan meâl sayısı	Hasr yolunu yansıtmayan meâl sayısı	Hasrı isabetle yansıtan toplam meâl sayısı
1	Nefiy + istisna	0	3	3
2	Enfiy + istisna	2	4	6
3	Edat	6	3	9
4	Takdim-tehir	0	5	5
5	Takdim-tehir	1	1	2
6	Fasl zamiri	4	6	10
7	Haber marife	7	1	8
8	Haber marife	0	1	1
Ortalama		2,5	3	5,5

Yukarıda tablodan anlaşıldığı üzere, âyetlerdeki hasr yolunu hasrı yansıtan meâllerin nerdeyse yarısı tarafından yansıtılmamaktadır. Bunda Türk belâgatında hasrın yollarının yeterince bilinmemesinin büyük etkisi olduğu muhakkaktır. Bunun yanında Arap belâgatının bazı hasr yollarının Türk belâgatında nasıl karşılanacağına da bilinmemesinden payı elbet vardır.

Öneriler

Âyetlerdeki hasrın Türk diline aktarımında karşılaşılan dil ve üslûp probleminin çözümüne yönelik bazı tekliflerimiz şunlardır:

- Türk belâgatında hasr üslûbu ve özellikle hasrın yollarına dair bilimsel ve edebi yayınlar arttırılmalıdır.
- Türk belâgatında hasrın yollarının birbirinden farkları, edebiyatçıların kullanımlarından da faydalanılarak mümkün mertebe belirlenmeye çalışılmalıdır.
- Kur'ân, Arap belâgatının hasr yollarını kullandığından Arapçanın hasr yollarının Türk belâgatından denk veya yakın karşılıkları mümkün mertebe belirlenmeli ve meâllerde bu karşılıklar dikkate alınmalıdır.
- Arap belâgatı hasr yollarına Türk belâgatından denk veya yakın olduğu düşünülen aşağıdaki karşılıklar teklif edilmektedir. Bu konudaki çalışmalar artırılmalı ve konu geliştirilmelidir.
- İlahiyat fakülteleri ile Diyanet eğitim merkezlerinde müfredata Kur'ân üslûpları ve Türk dilinde karşılıklarına dair dersler konmalı ve tezler hazırlatılmalıdır.
- Kur'ân'ın belli başlı hasr yollarına Türk belâgatından denk veya yakın bazı karşılıklar olarak aşağıdakileri teklif etmekteyiz:

Arap belâgatında hasr yolu	Türk belâgatında karşılık olarak teklif edilen hasr yolu
* <i>Nefiy ve istisnayı bir arada getirme</i> مَا أَحْمَدُ إِلَّا مُهَنْدِسٌ	* <i>İstisna edatıyla olumsuz yüklemi bir arada getirme</i> Ahmet'in mühendisten başka vasfı yoktur.
* <i>İnma edati</i> إِنَّمَا أَحْمَدُ مُهَنْدِسٌ	* <i>Hasra delâlet eden kelimeler yoluyla hasr</i> Ahmet, sadece mühendistir.
* <i>Atıf harfî yoluyla hasr (لا - لَكُنْ - بَلْ)</i> أَحْمَدُ مُهَنْدِسٌ لَا مُحَامٍ	* <i>Bağlaçlar yoluyla hasr</i> Ahmet'i mühendistir, avukat değil.
* <i>Takdim-tehir yoluyla hasr</i> مُهَنْدِسٌ أَحْمَدُ	* <i>Cümlede öğelerin yerini değiştirmek (takdim-tehir)</i> Mühendistir Ahmet.
* <i>Fasl zamiri</i> أَحْمَدُ هُوَ الْمُهَنْدِسُ	* <i>Sözün öğelerinden birini tekrarlama</i> Ahmet, işte odur mühendis.
* <i>Cins bildiren harfî tarifile haberi marife getirmek</i> أَحْمَدُ الْمُهَنْدِسُ	* <i>Yüklemi özel isim, unvan, zamir veya sıfat olarak getirme</i> Mühendis Ahmet'tir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Süreyyâ, Mîrdühîzâde. *Mizânü'l-Belâga*. İstanbul: Cerîde-i Askeriye Matbaası, 1303.

Abdülkâhîr el-Cürçânî. *Delâilü'l-i'câz*. Thk. Mahmûd M. Şâkir. 3. Baskı. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1992.

Ahfeş el-Evsat, Saîd b. Mes'ade. *Kitâbü Me'âni'l-Kur'an*. Thk. Hüdâ Mahmûd Kırâ'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1411/1990.

Akalın, Şükrü Halûk v.dğr. *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Âlûsî, Şehâbüddîn Mahmûd b. Abdullâh. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1415.

Arpaçukuru, Osman. *Arap Belâgatında Hasr Üslûbu ve Kur'an Meâllerinin Hasr Üslubu Açısından Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Ayıntabî, Mehmed Efendi. *Tibyân Tefsiri: Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri*. Nşr. Abdullah Yücel. 4 Cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2015.

Ayverdi, İlhan. *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. 3. Baskı. İstanbul: Kubbealtı İktisâdî İşletmesi, 2016. Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde.

Bilgegil, Mehmet Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri -I: Belâgat*. 2. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.

Bilgin, Muhittin. *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.

Bozkurt, Fuat. *Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım)*. 5. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi, 2017.

Bursevî, İsmâil Hakkı b. Mustafa. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Cevdet Paşa, Ahmed. *Belâgat-i Osmâniyye*. 2. Baskı. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1299.

Cürçânî, Seyyid Şerîf. *el-Misbâh fî şerhi'l-Miftâh*. Thk. Yüksel Çelik. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Cürçânî, Seyyid Şerîf. *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel Şerhi Telhîsi'l-Miftâhil-'ulûm*. Thk. Reşîd E'radî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1428/2007.

Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*. 5 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Demir, Tufan. *Türkçe Dilbilgisi*. 3. Baskı. Ankara: Kurmay Kitap, 2013.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Muhtasari's-Sa'd: Şerhu Telhîsi'l-Miftâh*. Thk. Halil İbrahim Halil. 2. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2013.

Doğan, D. Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. 25. Baskı. Ankara:

Yazar Yayınları, 2014.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît fi't-tefsîr*. Thk. Sıdkî M. Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420.

Ebû Mûsâ, Muhammed Muhammed. *Delâlatü't-terâkib*. 2. Baskı. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1987.

Ebüsüüd Efendi, Muhammed b. Yavsî. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'ânî'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-turâsî'l-Arabî, t.y.

el-Hâc İbrâhîm. *Edebiyyât-i Osmâniyye*: (Birinci Cüz). İstanbul: Dersaadet, 1305.

Evrensel Çağrı: Kur'an-ı Kerîm (Yüce Meâl ve Tefsir). Çev. Hamdi Döndüren. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2005.

Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb: et-Tefsîr-rü'l-kebîr*. 3. Baskı. 32 Cilt. Beyrut: Dârü ihyâi't-turâsî'l-Arabî, 1420/1999.

Feyzü'l-Furkân: Tefsirli Kur'an-ı Kerîm Meâli. Çev. Hasan Tahsin Feyzli. 9. Baskı. İstanbul: Server İletişim, 2015.

Hacıeminoğlu, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar: Eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar -Yazı dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Hak Dîni Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli. Çev. Elmalılı M. Hamdi Yazır. Nşr. Ertuğrul Özalp. 4. Baskı. İstanbul: İşaret Yayınları, 2014.

Hatîb el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân. *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga: el-Me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. 4. Baskı. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.

Hayat Kitabı Kur'an: Gereğçeli Meal-Tefsir. Çev. Mustafa İslamoğlu. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Hepçilingirler, Feyza. *Türkçe Dilbilgisi: Öğretme Kitabı*. 8. Baskı. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1984.

İbn Atıyye, Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1422/2001.

İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzil*. Thk. Abdullâh el-Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam, 1416/1996.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye. *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

İbn Ya'Kûb El-Mağribî, Ahmed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-fettâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.

Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn b. Muhammed Sa'îd. *Mehâsinü't-te'vil*. Thk. M. Bâsil 'Uyûnu's-Suud. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1418.

Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Kur'an Yolu Meâli. Çev. Hayrettin Karaman – Mustafa Çağrı – İbrahim Kâfi Dönmez – Sadrettin Gümüş. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri

Başkanlığı Yayınları, 2015.

Kur'an: Türkçe Çeviri. çev. Hüseyin Atay. Ankara: Atay Yayınları, 2015.

Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm. Çev. Hasan Basrı Çantay. Nşr. M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Risale, 1993.

Kur'an-ı Kerim Meâli. Çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. 17. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri. Çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. Çev. Hayrettin Karaman – Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez – Sadrettin Gümüş. 20. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı. Çev. Murat Sülün. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. Çev. Öztürk, Yaşar Nuri. 113. Baskı. İstanbul: Yeni Boyut, 2013.

Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (Meal). Çev. Hüseyin Elmalı – Ömer Dumlu. 8. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Hayat Yayınları, 2017.

Kur'ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl'i Âlîsi. Çev. Ustaosmanoğlu, Mahmud. <http://kuranimecid.com/index.php?sayfa>.

Kurân-ı Kerim Türkçe Meali. Çev. Mahmut Toptaş. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâm-i'l-Kur'ân.* Thk. Ahmed el-Berdûnî and İbrâhîm Eттаfeyyîş. 2. Baskı. 20 Cilt (10 ciltte). Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.

Mahmûd Sâfi. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'ân ve sarfihi ve beyânihi me'a fevâid nahviyye hâmmе.* 3. Baskı. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmân, 1416/1995.

Mehmed Rifat, Manastırlı. *Mecâmi'ü'l-edeb -I: İlm-i Belâgat: İlm-i Me'ânî I.* İstanbul: Dersaadet, 1308.

Meydânî, Abdurrahman H. Habenneke. *el-Belâgatü'l-Arabiyye: Üsüsühâ ve ulûmühâ ve fûnûnühâ.* 2 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2013.

Mücahit, Mustafa. *Arap Dilinde Hasr Belâgatı ve Kur'an'da Manaya Etkisi.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Nesefî, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iki-ku't-te'vil.* Thk. Yusuf Ali Budeyvî and Muhyiddin Dîb Mistû. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998.

Said Paşa, Diyarbekirli. *Mizânü'l-edeb.* İstanbul: 1305.

Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat.* 12. Baskı. İstanbul: Gökkuş, 2014.

Sekkâkî, Ebü Ya'kûb Yûsuf. *Miftâhu'l-'ulûm.* Thk. Abdülhamîd Hindâvî. 2. Baskı. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 2011.

Semîn el-Halebî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Thk. Ahmed M. el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem.

Semîn el-Halebî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *'Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnussûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1417/1996.

Son Çağrı Kur'an. çev. Salih Akdemir. 3. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Sübki, Bahâüddîn Ahmed b. Alî. *Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Thk. Halil İbrahim Halil. 2. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2017.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Mu'terekü'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'an*. Thk. Ahmed Şemsüddin. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, 1408/1988.

Şemseddin Samî. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Kâmûs-ı Türkî*. 5. Baskı. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2017.

Şevkânî, Muhammed b. 'Alî. *Fethu'l-kadîr: el-Câmi'u beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min 'ilmi't-tefsîr*. 2. Baskı. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/998.

Şihâbüddîn El-Hafâcî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü's-Şihâb 'alâ'l-Beyzâvî: İnâyetü'l-Kâzî ve Kifâyetü'r-Râzî 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.

Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed M. Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'ulûm*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2013.

Tîbî, Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh. *Fütühu'l-gayb fî'l-keşfi 'an kınâ'i'r-rayb: Hâşiyetü't-Tîbî 'ale'l-Keşşâf*. Thk. Cemîl Benî Atâ. 17 Cilt. Dubai: Câ'izetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1434/2013.

Vâhidî, Alî b. Ahmed en-Nisâbü'rî. *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'an*. Thk. Abdülaziz b. Sitâm Âl Su'ûd and Türkî b. Sehv el-'Uteybî. 24 Cilt. Riyad: Câmi'atü'l-İmam Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430/2009.

Yahyâ b. Hamza, el-Müeyyed-Billâh. *et-Tirâzü'l-mütezammin li-es-râri'l-belâga*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-'asriyye, 1423/2002.

Yavuz, Galip. "Türkçe Meâllerde Hasr Üslubunun Yanlış Anlaşılmasından Kaynaklanan Yanlış Tercüme Sorunları." *Kur'an Meâlleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler-*. 1/251-264. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. 3. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987.